

Archeologische opgraving aan de
Markt 18 te Schagen, gemeente
Schagen

HOLLANDIA reeks 343

COLOFON

Hollandia reeks nr.	343
Titel:	Archeologische opgraving aan de Markt 18 te Schagen, gemeente Schagen
Toponiem:	Markt 18
Gemeente:	Schagen
Onderzoeksmeldingsnummer Archis:	37514
Hoekcoördinaten:	- 115.219,67 / 533.359,29 (NW) - 115.231,88 / 533.358,79 (NO) - 115.235,00 / 533.350,42 (ZO) - 115.225,16 / 533.346,00 (ZW)
Auteurs:	J.T. Verduin
Uitvoering:	J.T. Verduin, S. Dautzenberg, M. Van Raaij, R. Duindam
In opdracht van:	gemeente Schagen
Contactpersoon opdrachtgever:	dhr. E. Groot Antink Postbus 8 1740 AA Schagen tel: 0224-210513 e-mail: eric.grootantink@schagen.nl
Wetenschappelijke leiding:	S. Dautzenberg
Illustraties:	J.T. Verduin, T. Hoogendijk
Definitieve versie:	2011
Oplage:	6
ISSN:	1572-3151

© **HOLLANDIA** archeologen, Zaandijk 2011

HOLLANDIA archeologen

Tuinstraat 27a

1544 RS Zaandijk

☎ 075 - 622 49 57

✉ info@archeologen.com

Inhoudsopgave

1. Samenvatting	7
2. Inleiding	9
3. Verwachtingsmodel	11
3.1 Doelstelling	11
3.2 Vooronderzoek	11
3.3 Verwachtingsmodel	12
3.4 Vraagstelling	12
4. Methoden en technieken	15
5. De vindplaats	17
6. Resultaten	19
6.1 Inleiding en vraagstellingen	19
6.2 Algemeen	19
6.3 Methoden van faseren	19
6.4 Sporen en structuren	20
6.5 Vondsten	37
7. Beantwoording onderzoeksvragen	43
8. Conclusie en aanbevelingen	45
9. Literatuur	47
Bijlage 1: Locatie van het onderzoeksgebied op de kadasterkaart	51
Bijlage 2: Tekening 1: Vlakken 1, 2 en 3	52
Bijlage 3: Tekening 2: Profielen en coupes	53
Bijlage 4: Sporenlijst	54
Bijlage 5: Vondstenlijst	55

1. Samenvatting

Op de achterzijde van het perceel aan de Markt 18 te Schagen, heeft Hollandia archeologen, als vervolg op een proefsleuvenonderzoek (Médard, & Vaars 2009), in oktober 2009 een archeologische opgraving verricht. Bij dit onderzoek zijn achtererfstructuren vanaf de 13e eeuw tot de 20e eeuw gevonden. De natuurlijke bodemopbouw bestond uit kwelderafzettingen, daarop een laag Hollandveen en daarboven overstromingslagen van klei uit de middeleeuwen. In het Hollandveen zijn scherven inheems-Romeins aardewerk gevonden. De sloten die op het terrein zijn gevonden, hebben waarschijnlijk als erfafscheiding gefunctioneerd en stonden tot de 19e eeuw in verbinding met de slotgracht van het kasteel van Schagen. In de omgeving van het onderzoeksgebied worden sporen en structuren, waaronder huizen en achtererven, uit de inheems-Romeinse periode, middeleeuwen en nieuwe tijd verwacht. Er zal een vervolgonderzoek plaatsvinden ter plaatse van de huidige bebouwing aan Markt 18. Voor dit onderzoek wordt aanbevolen de stort af te voeren en het onderste vlak op minstens 2,50 m -NAP aan te leggen.

2. Inleiding

In oktober 2009 heeft Hollandia archeologen in opdracht van de gemeente Schagen een archeologische opgraving uitgevoerd. Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de Markt 18 te Schagen, op de plaats van het plantsoen achter het voormalige gemeentehuis van de gemeente Schagen (zie *afb. 1*). De gemeente Schagen is ook de bevoegde overheid. De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande sloop van het voormalige gemeentehuis en de nieuwbouw die op deze plaats zal verrijzen. Het oude gebouw is diep onderkelderd. Een deel van dit gebouw zal blijven staan en opgenomen worden in de nieuwbouw. De nieuwbouw zal een groter gebied in beslag nemen dan de oude bebouwing. Uit het vooronderzoek in de vorm van een bureauonderzoek, booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek is gebleken dat er binnen het onderzoeksgebied sprake is van behoudenswaardige archeologische resten uit de Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd. De archeologische resten kunnen niet *in situ* bewaard blijven. De archeologische waarden worden daarom *ex situ* veilig gesteld door middel van een opgraving. Het was beoogd om de archeologische opgraving aan de Markt 18 in twee fasen te laten plaatsvinden. In de eerste fase zou ter plaatse van het plantsoen worden opgegraven. Fase 2 zou na de sloop van het achterste gedeelte van de huidige bebouwing plaatsvinden op de delen van het terrein die niet door kelders verstoord zijn. Aangezien de sloop van het gebouw nog niet heeft plaatsgevonden, is dit rapport volledig aan de eerste fase van de opgraving.

Afbeelding 1. Uitsnede uit de topografische kaart met in rood het plangebied aan de Markt 18 te Schagen.

3. Verwachtingsmodel

3.1 Doelstelling

In het plangebied wordt de bestaande bebouwing aan de Markt 18 deels afgebroken. De geplande nieuwbouw op het terrein is groter dan de bestaande bebouwing. De voorgenomen bouwwerkzaamheden en bodemingrepen zullen de eventueel aanwezige archeologische waarden in het plangebied kunnen verstoren tot op een diepte van 7,25 m –Mv. De omvang van de beoogde bodemingreep bedraagt ca 600 m².

De conclusie en advies van het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (Médard & Vaars 2009) is dat het plangebied waardevolle, behoudenswaardige archeologische resten bevat. Het advies ten aanzien van het behoud is door het bevoegd gezag overgenomen.

Doel van het archeologische onderzoek is het *ex situ* veiligstellen van de behoudenswaardige archeologische overblijfselen aangezien behoud *in situ* geen optie (meer) is.

3.2 Vooronderzoek

Volgens de Archeologische Monumenten Kaart bevindt het plangebied zich in de historische kern van Schagen, een terrein met een hoge archeologische waarde (monumentnummer 14800). Daarnaast bevinden zich in de nabijheid van het plangebied nog twee terreinen met een hoge archeologische waarde. Het gaat hierbij om de Markt en het Slot van Schagen (monumentnummer 1750 en 10559). Volgens ARCHIS (archeologisch informatie systeem) zijn in de directe omgeving van het plangebied (straal van circa 500 meter) acht archeologische vindplaatsen bekend. Het betreft vondsten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd, gevonden op het kasteelterrein van het Slot van Schagen (ARCHIS-waarnemingsnummer 56983, 37942, 57011). Verder zijn er nog een aantal vindplaatsen uit de IJzertijd en Romeinse tijd bekend (ARCHIS-waarnemingsnummers 45248, 48215, 48766, 48780 en 59070).

Uit het bureauonderzoek (Teekens 2009) blijkt dat het plangebied zich in de historische kern van Schagen bevindt, met een hoge kans op het aantreffen van archeologische resten uit met name de late middeleeuwen en nieuwe tijd (Slot Schagen en bewoning aan de Markt). Resten van inheems-Romeinse bewoning kunnen ook worden verwacht. Tijdens het booronderzoek zijn archeologische vindplaatsen uit de middeleeuwen en nieuwe tijd aangetroffen. Het aangeboorde ophogingspakket met baksteen, puin en kolengruis bevond zich direct onder het maaiveld en had een dikte van ca. 172 tot 205 cm. Daaronder is een laag veen, met in de top aardewerk, bot en fosfaat, gevonden. Deze veenlaag is overigens tijdens het later uitgevoerde proefsleuvenonderzoek niet aangetroffen.

Bij het proefsleuvenonderzoek (Médard en Vaars 2009) zijn, ondanks het zeer geringe oppervlak van de werkput, in ieder geval drie maar mogelijk zelfs vier archeologische vindplaatsen gevonden. Het gaat om een niveau uit de nieuwe tijd, een laatmiddeleeuws niveau (14e-15e eeuw) en één of twee inheems-Romeinse niveau's (0-400 na Chr.). De sporen uit de nieuwe tijd bestaan uit een ophogingslaag, twee waterputten, een muur en (puin)kuilen. Deze resten horen vermoedelijk tot de achtererven van de bebouwing aan de Markt. Uit de late middeleeuwen is een grote sloot of gracht aangesneden. Mogelijk hoort deze bij Slot Schagen. Uit de Romeinse tijd is een restant van een akkerlaag aangetroffen en een grote rechthoekige kuil, met daartussen een natuurlijke laag. Omdat er op het

onderzoeksterrein geen ruimte meer was voor de opslag van nog meer uitgegraven grond kon op dit niveau geen laatste vlak worden aangelegd. Meer sporen zijn echter wel op dit niveau te verwachten. Hoe beide inheems-Romeinse niveau's zich tot elkaar verhouden zou moeten blijken uit het vervolgonderzoek.

3.3 Verwachtingsmodel

In overeenstemming met wat verwacht werd op basis van het bureau- en booronderzoek (hoge verwachting voor vindplaatsen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd) zijn in het plangebied tijdens het proefsleuvenonderzoek archeologische vindplaatsen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd aangetroffen. Het gaat voor de nieuwe tijd om een ophogingslaag, waterputten, een muur en enkele (puin)kuilen, vermoedelijk behorend bij de achtererven van de bebouwing aan de Markt. Uit de late middeleeuwen is een sloot of gracht gevonden; deze hoort mogelijk bij Slot Schagen. Verder is tijdens het proefsleuvenonderzoek de aanwezigheid van in ieder geval één en mogelijk zelfs twee inheems-Romeinse niveau's aangetoond. Het gaat om een akkerlaag en om een kuil. De verwachting is dat zulke structuren en sporen ook tijdens de opgraving aangetroffen zullen worden. Van de 17e-18e eeuwse achtererven van de bebouwing aan de Markt kunnen ook de middeleeuwse voorgangers worden gevonden. Van deze periode is tijdens het proefsleuvenonderzoek enkel een sloot / gracht aangetroffen. Ook kunnen meer structuren worden verwacht die met Slot Schagen verband houden, zoals bijgebouwen e.d. Uit de Romeinse tijd kunnen, naast bovengenoemde akkerlaag, meer nederzettingssporen worden verwacht, in de vorm van paalkuilen (al dan niet behorend bij gebouwplattegronden), vloerniveau's (ook behorend bij gebouwplattegronden) kuilen, waterputten en greppelsystemen. Hoe beide inheems-Romeinse niveau's zich tot elkaar verhouden moet uit de opgraving duidelijk worden.

3.4 Vraagstelling

In het programma van eisen (Médard 2009) zijn de volgende onderzoeksvragen voor de opgraving geformuleerd:

1. Wat is de omvang van de verstoring door het oude gemeentehuis?
2. Wat is de aard, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?
3. Wat is de diepteligging en de stratigrafische positie van de archeologische resten?
4. Kunnen aparte vindplaatsen onderscheiden worden en zo ja, wat is hun begrenzing?
5. Is er sprake van continuïteit tussen verschillende bewoningsfasen?
6. Zijn er in het plangebied resten aanwezig van verdedigingswerken (keermuren e.d.) uit de tweede wereldoorlog?
7. Zijn er nog achtererfstructuren behorend tot de huizen aan de Markt aanwezig?
8. Zijn er in het plangebied resten van de gracht en van structuren van Slot Schagen aanwezig?
9. Is er sprake van twee inheems-Romeinse niveau's en zo ja, hoe verhouden zij zich tot elkaar?

10. Zijn in het plangebied nog oudere resten aanwezig dan de inheems-Romeinse niveau(s)?
11. Hoe is de samenhang van de vindplaatsen met de landschappelijke ligging en wat is hun stratigrafische positie?
12. Moeten na dit onderzoek nog maatregelen worden genomen ten aanzien van archeologische resten in het plangebied?
13. Wat kan op basis van de resultaten van het uitgevoerde archeologische onderzoek worden gezegd over de archeologische verwachting van de wijdere omgeving?

4. Methoden en technieken

De eerste werkput heeft een L-vorm gekregen met een lengte van ca. 13 meter en een breedte van ca. 2,5 meter. Deze put liep met de langste zijde (zuidwestzijde) geheel langs het trottoir. De putwand aan de noordwestzijde is schuin aangelegd, omdat hier nog een muurtje bovenop het maaiveld aanwezig was, dat niet in de put mocht vallen. Aan de oostzijde van de put is de proefsleuf uit het vooronderzoek aangetroffen. Er is langs de noordzijde van de put doorgegraven tot aan de trap aan de achterzijde van het voormalige gemeentehuis. De schuine zijden van de put en de putwand aan de trottoirzijde, waar veel leidingen in liepen, waren niet geschikt om als profiel te documenteren. Het profiel tje aan de korte zijde van de put, onder de trap, is daarom getekend (schaal 1:20). In het korte gedeelte van de L-vormige put zijn twee vlakken aangelegd, in het lange gedeelte drie vlakken. De sporen op het eerste vlak zijn met GPS (global positioning system) ingemeten. De overige sporen zijn analoog getekend. De piketten van het meetsysteem zijn met GPS ingemeten.

Put 2 was een rechthoekige put van ca. 8 bij ca. 2,5 meter. Deze put is aangelegd aan de noordoostzijde van het terrein. Hier zijn twee vlakken aangelegd, waarbij de sporen met GPS zijn ingemeten. Zowel het noord- als het oostprofiel zijn getekend. De sporendichtheid in deze put was gering. Put 3 is in twee delen aangelegd. In totaal was de put 8,0 bij 4,0 meter en lag aan de zuidzijde van het onderzoeksterrein. De sporen in deze put zijn analoog getekend. De piketten zijn met GPS ingemeten. Het oostprofiel is schaal 1:20 getekend. Deze sloot aan op het oostprofiel van put 2. Het is niet gelukt om een compleet noord-zuid en een compleet oost-west profiel te documenteren. Noord-zuid is er ongeveer driekwart en oost-west ongeveer tweederde van het profiel onderzocht. De meeste sporen zijn afgewerkt; de brede sloot die door het hele onderzoeksterrein liep

Afbeelding 2. De rupskraan moest diepe gaten graven en op de stort balanceren. Foto richting zuiden.

is een uitzondering. De twee bakstenen putten uit de nieuwe tijd, die al in de proefsleuf waren gevonden, zijn weer opnieuw blootgelegd, gecoupeerd, gefotografeerd, met GPS ingemeten en afgewerkt. De houten wagenwielen onderin de putten zijn uit het veld meegenomen. De coupe van de brede sloot is analoog getekend.

De coupes van de waterputten zijn niet getekend, omdat er gevaar was voor instorting van de putwanden. De originele vulling van de waterputten was overigens niet meer aanwezig. Het onderzoeksgebied was vrij klein en de paden eromheen moesten vrij blijven van stort, zodat er binnen het onderzoeksgebied steeds veel stort lag (*zie afb. 2*). Dit is de reden voor het aanleggen van meerdere kleine werkputten. In totaal is een oppervlakte van ca. 120 vierkante meter onderzocht.

5. De vindplaats

Geologie en bodem

De ondergrond van Schagen is gevormd in de periode vanaf 10.000 jaar geleden en bestaat uit een vele meters dik pakket van afwisselend kleiige en zandige bodems, afgewisseld door venige banden (laagpakket van Wormer, formatie van Naaldwijk). Vanaf 3800 BP (ca. 1850 v.Chr.) tot na het begin van de jaartelling, is veengroei mogelijk geweest. Het toen gevormde veenpakket valt onder het Hollandveen laagpakket (formatie van Nieuwkoop). Daarna werden marine sedimenten afgezet in de laagste delen van het landschap. Kort daarna is de veengroei verder gegaan, tot deze door menselijk ingrijpen tot staan kwam. Aantasting van dit veendek begon in de late ijzertijd door de aanleg van woonplaatsen en akkers en ging door tot in de Romeinse tijd. Door vernatting van de omgeving vanaf 350 AD, nam de bewoning af en was veengroei in grote delen van het landschap weer mogelijk. Soms wordt deze nieuwe veengroei aan de basis gemarkeerd door een dunne laag zeer vette klei, een gevolg van lokale overstromingen aan het eind van de Romeinse tijd. Tot aan de verkaveling van het gebied vanaf de zevende eeuw kon er plaatselijk sprake zijn van veengroei. Door verdroging en bewerking zal vanaf het eind van de tiende eeuw het maaiveld sterk zijn gedaald, waardoor vanaf ca. 1100 AD regelmatig wateroverlast plaatsvond. Deze uit zich in de bodem door een pakket zogenaamd 'pikklei', een buitengewoon taaie en vette laag klei. Door de toenemende heftigheid van overstromingen werd op de meeste plaatsen in de gemeente een dikke laag zavelige klei afgezet, variërend van enkele decimeters tot een meter. Aan deze afzettingen (laagpakket van Walcheren, formatie van Naaldwijk) kwam een eind doordat gedeelten van het gebied werden omkaad en later bedijkt. Het westelijk deel van de gemeente ging echter vrijwel geheel verloren in een aantal stormrampen tussen 1169 en 1248. Hierdoor werd niet alleen een deel van de aangeslibde klei opgeruimd, maar vaak ook de zich daar onder bevindende laag veen. Verder is er sprake van ophoging van terreinen door de aanleg van kaden, dijken en terpen (uit: Archeocultura 2010).

Archeologie

Het gehele gebied van de gemeente Schagen werd in de middeleeuwen buitengewoon intensief bewoond, voornamelijk langs de vaarten, kaden en dijken en uiteraard, op de terpen. De oorspronkelijke bewoningsassen van Schagen liepen langs de Tjallewaldervaart, de Meersloot en de Leets. In 989 wordt voor het eerst melding gemaakt van Schagen; er worden verschillende hoeven overgemaakt aan de abdij van Egmond.

Om de toenemende invloed van zeewater dat via de opening in de duinen bij Zijpe naar binnen kwam te beperken, ontstond een stelsel van allerlei dijken. Vermoedelijk werden deze dijken rond 1250 samengevoegd tot de West-Friese omringdijk. Schagen ligt binnen deze dijk.

In de periode van overstroming werden er ook in het centrum nieuwe dijken aangelegd, zoals de hoge zijde van de Gedempte Gracht en de hoge zijde van de Loet. Dit is gebeurd nadat, mogelijk in 1248, de gehele huidige wijk Waldervaart en het gebied tussen Noord en Loet was overstroomd, waarbij ook de kerk verloren ging. Door de bedijking zoals genoemd, werd het kerkterrein tijdelijk 'buitengedijkt'. Na consolidatie van het gebied door de aanleg van de West-Friese Dijk, concentreerde de bewoning zich op de hoge kant van de Gracht en weinig later op het Noord. De verwoeste kerk, die van tufsteen was gebouwd op een bed van veldkeien, moet in de dertiende eeuw zijn hersteld, gelet op het gebruik van

zogenaamde 'kloostermoppen' in de oude kerkhofmuur, die overal rond het kerkterrein is aangetroffen.

Van belang voor het huidige onderzoek is het Slot van Schagen en de 15e-eeuwse kerk aan de Markt. De bouw van het kasteel en de bewoning ervan vanaf 1390, zal zeker een impuls aan de groei van Schagen hebben gegeven, dusdanig dat rond 1400 het gebied ten noorden van de kerk opnieuw werd ontgonnen en bebouwd. Deze 'uitleg' vond plaats tussen het Noord, het Rapenpad en de nieuw aangelegde Nieuwstraat.

Slot Schagen bevindt zich even ten zuiden van de middeleeuwse kerk op de hoek van de Hofstraat en de Torenstraat en net ten zuidwesten van het plangebied. Het terrein van de hoofdburcht is, behalve aan de noordzijde, omgracht geweest en in de noordoost en noordwesthoek bevinden zich twee ronde hoektorens. De hoofdburcht meet circa 30 x 40 m. Tot aan de herbouw enige jaren geleden waren de twee hoektorens de enige overblijfselen van het voormalige Slot van Schagen en diende het terrein als parkeerterrein. Uit de historische bronnen en overige literatuur (o.a. Van Benthem en Dijkstra 2004) blijkt dat in 1390 in opdracht van Albrecht van Beieren, graaf van Holland en Zeeland, een stenen huis is gebouwd dat tussen 1427 en 1440 is verbouwd tot een vierkante burcht met voorburcht. Het poortgebouw en de voorburcht zijn echter weer gesloopt in 1658, waardoor het slot het karakter kreeg van een landhuis. Tussen 1676 en 1826 is het landhuis niet of slecht onderhouden, en nadat ingekwartierde Engelse soldaten het pand rond 1799 danig uitgewoond en vernield hadden, werd het slot in 1826 zorgvuldig gesloopt. Dit blijkt ook uit het archeologisch onderzoek dat hier in 2001 en 2002 door ADC is uitgevoerd (zie Van Benthem en Dijkstra 2004). Daarnaast werd de gracht deels gedempt en is het binnenterrein opgehoogd met materiaal van een afgegraven terp. Daarna doet het terrein tot 1900 dienst als algemene begraafplaats, waarna de gemeente in 1931 de overgebleven torens laat restaureren. Het terrein heeft daarna, tot aan 2001, dienst gedaan als stadspark en parkeerterrein (uit: Teekens 2009, p.14-15 en Archeocultura 2010).

6. Resultaten

6.1 Inleiding en vraagstellingen

In dit hoofdstuk worden de profielen, sporen en structuren besproken. Allereerst zullen in paragraaf 6.2 de algemene gegevens over de vindplaats beschreven worden. In de paragraaf daarna zullen de methoden van faseren en de fasering besproken worden. In paragraaf 6.4 worden vervolgens de belangrijkste sporen en structuren per fase beschreven. De vraagstellingen over o.a. de fasering van de vindplaats, de ouderdom van de sporen en structuren, de clustering van sporen en de stratigrafie van de vindplaats zullen in dit hoofdstuk beantwoord worden. De expliciete beantwoording van de vraagstellingen uit het programma van eisen staat in hoofdstuk 7.

6.2 Algemeen

Binnen het plangebied zijn sporen uit de Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd aangetroffen. Een Romeins spoor maakte mogelijk deel uit van een groter nederzettingsterrein, dat zich over een groter deel van het centrum van Schagen uitstreckte. De sporen en structuren uit de middeleeuwen en nieuwe tijd bestonden uit sloten, kuilen, waterputten, houten palen, ophogingslagen en een stukje van een bakstenen fundering. Het meeste vondstmateriaal is afkomstig uit de slootfase uit de 17e-18e eeuw en uit afvalkuilen uit deze fase. De conserveringsomstandigheden waren goed, vanwege de kleilagen in de bodem.

6.3 Methoden van faseren

De sporen en structuren binnen het plangebied zijn gedateerd door middel van oversnijdingen, stratigrafie en vondstmateriaal. In de profielen waren van onder naar boven afzettingen van klei en veen vanaf de bronstijd tot de middeleeuwen zichtbaar. In de nieuwe tijd waren hier puinlagen en zandlagen bovenop opgebracht. De middeleeuwse sporen doorsneden het restant van de laag Hollandveen en het laagje klei uit de Romeinse tijd vlak boven het veen. De aangetroffen slootfasen doorsneden telkens een oudere slootfase. De beschrijving van de sporen en structuren is in paragraaf 6.4 opgedeeld in onderstaande zeven fasen:

- Fase 1. Inheems-Romeinse periode (0-400 n. Chr.);
- Fase 2. Volle en late middeleeuwen (10e-13e eeuw);
- Fase 3. Late middeleeuwen (13e-14e eeuw);
- Fase 4. 15e-16e eeuw;
- Fase 5. 17e-18e eeuw;
- Fase 6. 19e eeuw;
- Fase 7. 20e eeuw.

De Romeinse periode (fase 1) en de volle en late middeleeuwen (fase 2) zijn goed te onderscheiden, omdat tijdens deze perioden klei is afgezet doordat de invloed van het water

nog erg sterk was. De perioden daarna zijn ingedeeld aan de hand van de sloten die op het terrein voorkomen, die gedateerd kunnen worden in de 13e-14e, de 15e-16e en de 17e-18e eeuw. De overige sporen zijn nog in te delen in een 19e-eeuwse fase, die te koppelen is aan de kadastrale minuut van 1811-1832, en een 20e-eeuwse fase met duidelijk recente sporen.

6.4 Sporen en structuren

Fase 1: Inheems-Romeinse periode (0-400 n. Chr.)

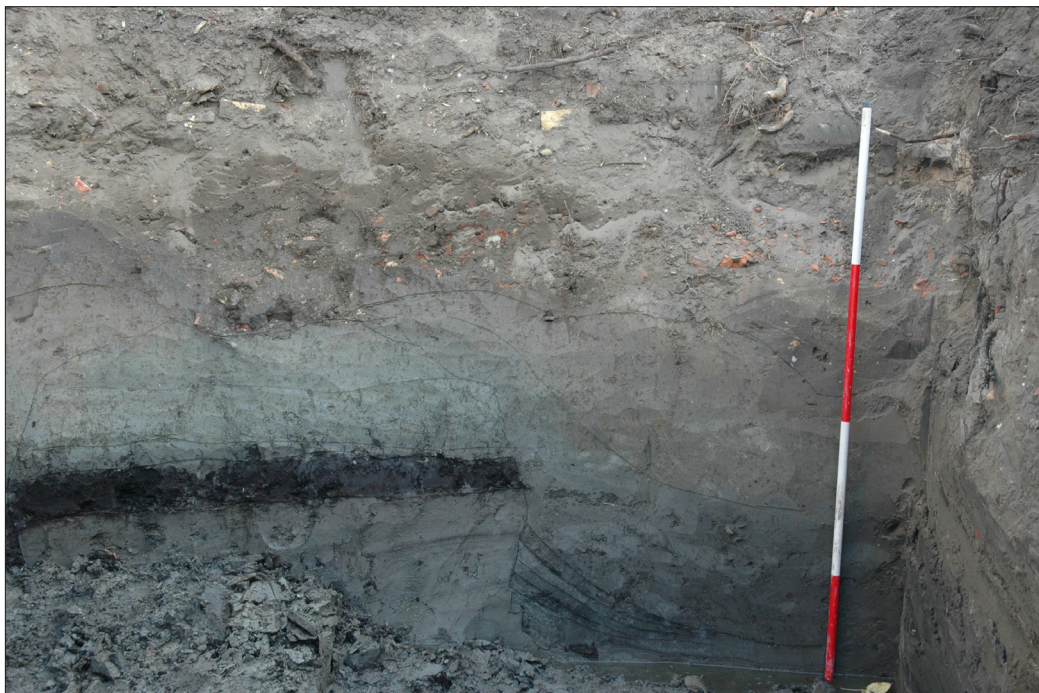
In de drie werkputten is een veenlaagje (s26) aangetroffen op een diepte van ca. -1,10 m NAP. Het laagje was zichtbaar in alle profielen en in werkput 3 ook op vlak 3. In werkput 2 is geen vlak aangelegd waarop de veenlaag zichtbaar was, maar de laag is wel waargenomen tijdens het verdiepen van de put (*zie afb. 3*). In het noord-zuid profiel van werkput 1 (*zie bijlage 2*), onder de trap van het voormalige gemeentehuis, was het veenlaagje ca. 10 cm dik en lag op een natuurlijke kleilaag (Ks1 ligr) met laagjes verslagen veen. Deze laag is waargenomen tot ca. -1,50 m NAP. Het veenlaagje was zeer compact en bevatte kleine scherven inheems-Romeins aardewerk (v27, v41). Bovenop de veenlaag heeft zich een laagje lichtgrijze, fosfaatrijke brokkige klei van ca. 10 cm dikte gevormd (s35). Op enkele plaatsen is een kuil door de veenlaag heen gegraven. Het gaat om kuilen uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd (s24, s28, s27: *zie afb. 4*). In de coupe van sloot s13 is de veenlaag s20 genoemd.

De compacte veenlaag met fragmenten inheems-Romeins aardewerk komt in de gehele regio in en rond Schagen voor (Diederik 2002, p.23-37). Door inklinking en oxidatie van de veenbodem, is slechts een klein restje veen bewaard gebleven. De archeologische indicatoren die in het veen aanwezig waren op verschillende hoogten, zijn daardoor samengedrukt op één niveau. De oorsprong van het oudste Hollandveen in Schagen ligt

Afbeelding 3. Foto van vlak 2 in werkput 2. De dunne veenlaag (s26) is hier op het vlak te zien. De kuilen s27 en s28 (onderaan de foto) zijn door de laag heen gegraven. Het noorden is rechts.

rond 1800 v. Chr. De veengroei heeft waarschijnlijk tot in de Romeinse tijd voortgeduurd. In het oost-west profiel van werkput 2 was boven de veenlaag een zeer dun laagje (6 cm dik) grijze klei met fosfaat en brokken oranje leem (s35) waargenomen bovenop de veenlaag. Ook in het profiel van werkput 1 was s35 aanwezig, maar hier zonder brokken leem. In dit profiel was wel een laag met oranje leem aanwezig (s22), maar deze lag op een hoger niveau en heeft waarschijnlijk een middeleeuwse datering. Spoor 35 was waarschijnlijk een kleilaag die in de Romeinse tijd gevormd is bovenop het Hollandveen. Tijdens het archeologische onderzoek Witte Paal III in 1992 is een dunne laag donkergrijze klei direct op het Romeinse niveau gevonden. Op de hogere delen van het terrein was dit laagje verdwenen. Het kleilaagje is waarschijnlijk het resultaat van overstromingen aan het eind van de Romeinse periode, waarschijnlijk vanaf 300 n.Chr. De kleiafzetting is waarschijnlijk veroorzaakt door het stagneren van de afvoer van water via de veenrivieren door een hoger wordende zeewaterspiegel (Diederik 2002, p.34-37). Daarna is er tot in de 7e eeuw n.Chr. plaatselijk weer sprake geweest van veengroei. Het lijkt erop dat in het onderzoeksgebied hetzelfde kleilaagje is aangetroffen. Als er ter hoogte van het onderzoeksgebied in de vroege middeleeuwen weer veen is gegroeid, dan is dit door latere overstromingen weer verloren gegaan. Hetzelfde geldt voor het kleilaagje, dat binnen het onderzoeksgebied ook niet overal meer aanwezig is.

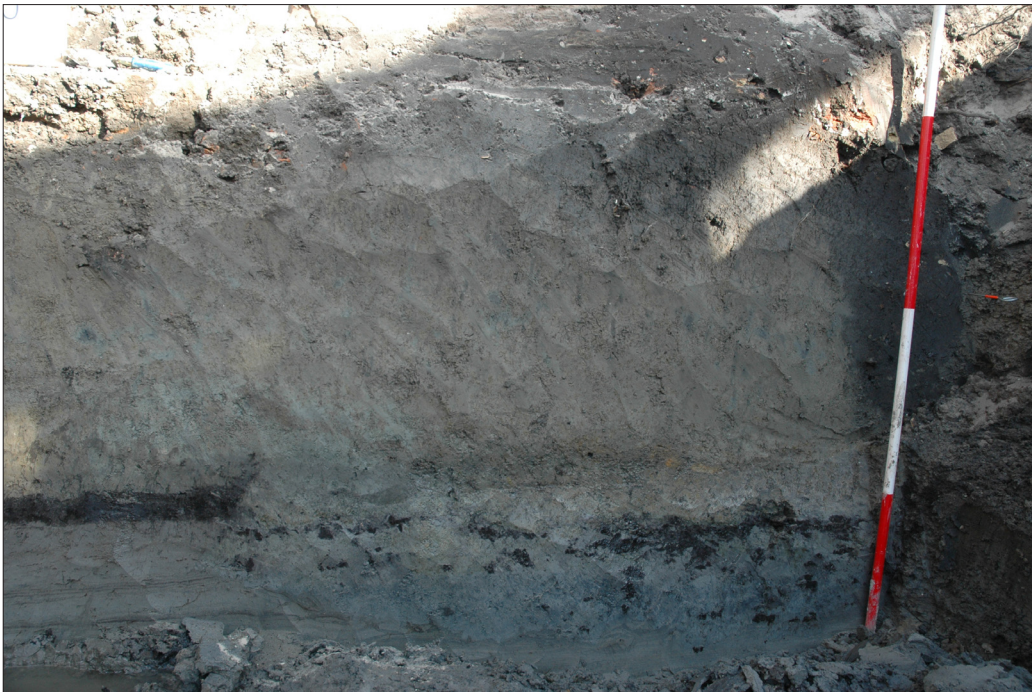

Afbeelding 4. Profiefoto van een deel van het noord-zuid profiel van werkput 2. Links is de zwarte veenlaag (s26) te zien, die overal op het onderzoeksterrein voorkomt. Rechts wordt deze doorsneden door een middeleeuwse kuil (s27), die onderin de vulling laagjes klei en veen heeft. Het noorden is links.

De enige kuil die mogelijk in de Romeinse tijd dateert, is spoor 19. Dit spoor is waarschijnlijk de onderkant van kuil s13 uit het proefsleuven onderzoek. Er is in dat onderzoek handgevormd inheems-Romeins aardewerk en verbrand bot in dit spoor gevonden. Deze kuil was op 1,32 m -NAP nog op het vlak zichtbaar. Uit de inheems-Romeinse periode waren binnen het onderzoeksgebied dus scherven in de laag Hollandveen en daarboven een kleilaagje aanwezig. Daarnaast is er een inheems-Romeinse kuil (s19) aangetroffen.

Fase 2: Volle en late middeleeuwen (10e-13e eeuw)

In de volle en late middeleeuwen is door overstromingen een dik kleipakket afgezet. Vooral in de twaalfde en dertiende eeuw werd de Kop van Noord-Holland geteisterd door stormrampen. Binnen het onderzoeksgebied is in het profiel van werkput 1 (zie bijlage 2) een dikke laag lichtgrijs-lichtbruine zavelige klei waargenomen, die een dikte had van ca. 70 cm. In het noord-zuid profiel van werkput 2 zijn twee dunnere kleilagen op elkaar gedocumenteerd. De onderzijde van de onderste laag lag op ca. -0,90 m NAP. Het was een laag lichtgrijze klei met fosfaat van ca. 20 cm dikte. De bovenste laag bestond uit ca. 20 cm lichtgrijze klei met laagjes zand en fosfaat. Elders in Schagen is waargenomen dat de onderste klei-afzettingen uit een vette grijze “pikklei” bestaan, terwijl daarna klei met een

Afbeelding 5. Kuil/greppel s24 heeft een vulling van blauwgrijze klei en brokken geoxideerd, zwart veen. Het spoor is door de veenlaag (links) heen gegraven of geslagen. Boven deze sporen is het dikke middeleeuwse kleipakket te zien (s25). Foto richting noorden.

hoger zavelgehalte is afgezet (Diederik 2002, p. 46). Op deze vindplaats is het bovenste pakket klei zanderiger dan het onderste.

In het profiel van werkput 1 (zie afb. 5) is een kuil of geul (s24) door de veenlaag heen gegraven of geslagen. Dit spoor heeft een vulling van fosfaatrijke blauwgrijze klei met brokken veen. In het midden van de vulling zaten de grootste brokken veen met hierin ook inheems-Romeinse scherven. Bovenin de vulling lagen grote lichtgrijze, fosfaatrijke kleibrokken. Boven het spoor heeft zich een laagje grijze klei met brokken oranje leem (s22) gevormd. Deze laag is waarschijnlijk deels verspoeld geraakt toen door middeleeuwse overstromingen een dik kleipakket (s25) is afgezet. Deze overstromingslaag maakt deel uit van het Laagpakket van Wormer. Het voorkomen van fosfaat in de dunne kleilaag boven het veen en in de kuil/geul (s24), wijst mogelijk op het houden van vee in de nabijheid van het onderzoeksgebied. Mogelijk is het gebied als weidegrond in gebruik geweest. In de kleilaag s25 is in werkput 3 een scherp aardewerk uit Pingsdorf (900-1400, v40)

aangetroffen. Spoor 18 in werkput 1 was waarschijnlijk dezelfde laag als spoor 25. In de proefsleuf is de laag ook al waargenomen als sporen 18 en 19. In spoor 18 van het laatste onderzoek is een scherf van een kogelpot (1000-1350) gevonden. De scherven Pingsdorfen kogelpotaardewerk zijn waarschijnlijk tijdens een overstroming, door de afzetting van de klei, van elders, misschien wel uit de nabije omgeving, meegenomen en hier gedeponerd. Dat betekent dat deze laag in de 11e eeuw of later moet zijn afgezet. Na de 13e eeuw zijn in het centrum van Schagen geen grote overstromingen meer geweest. Het kleipakket moet zich dus tussen de 11e en het einde van de 13e eeuw gevormd hebben. De kuil/geul s24 lag onder dit dikke kleipakket (zie afb. 5). Dit spoor heeft dus een datering voor het einde van de 13e eeuw. Het laagje klei met brokken oranje leem boven

Afbeelding 6. Kaartje (niet op schaal) met de gebruiksfases van sloot s32/s13. Het rode gedeelte van de sloot (s32) lag in de 13e eeuw open. Het blauwe gedeelte is de 14e-eeuwse sloot (s13). Het groene gedeelte (s13) werd in de 15e-17e eeuw als sloot gebruikt. Waarschijnlijk heeft er ten zuiden hiervan nog een latere fase gelegen. Dit is de sloot die op het 19e-eeuwse minuutplan te zien is.

s24 heeft eenzelfde datering. Als spoor 24 het resultaat is van een overstroming is de datering van het spoor ten vroegste 10e-eeuws. In de 10e tot en met de 13e eeuw heeft de regio veel wateroverlast gekend, doordat door verstuingen van de duinen de kustlijn was verzwakt.

De oudste vondsten die zich in sporen bevonden die in de afgezette kleilagen zijn ingegraven, dateren in de 13e eeuw. Deze sporen, waaronder sloot s32, dateren in de 13e

eeuw of later. De vulling van kuil/geul s24 met voornamelijk blauwgrijze klei verraad een grote mariene invloed op het terrein in de volle middeleeuwen. Uit de periode 10e-12e eeuw zijn binnen het onderzoeksgebied geen antropogene sporen aangetroffen. In de periode 10e-13e eeuw zijn binnen het onderzoeksgebied dus een dik kleipakket en een laagje klei met brokken oranje leem gevormd. Hierin zijn sloot s32 en kuil/geul s24 ingegraven.

Fase 3: Late middeleeuwen (13e-14e eeuw)

De vindplaats heeft een sporen uit de late middeleeuwen opgeleverd: een sloot (s13/s32), twee kuilen (s27, s28) en een afvalkuil (s12). Deze sporen waren alle door de 11e-13e-eeuwse kleilaag (s25) heen gegraven.

Enkele sporen uit deze fase hadden een zeer schone kleiige vulling, soms met brokken verslagen veen. Hieronder vallen o.a. de sloot s32 en de kuilen s27 en s28. Het gaat hier

Afbeelding 7. Het noord-zuid profiel van put 3a. Te zien zijn de natuurlijke veenlaag (zwart) die doorsneden wordt door sloot s32, die op zijn beurt is doorgraven voor sloot s13. Spoor 13 heeft meerdere gebruiksfasen tussen de 14e en 18e eeuw. Rechts is houten beschoeiing van de laatste slootfase te zien. Boven deze sporen ligt een puinlaag en daarboven de zanderige bouwvoor.

niet om geulen, maar overwegend om kuilen, die door de natuur niet zo diep ingesleten kunnen worden. De brokkige vulling wijst erop dat de sporen door de mens zijn dichtgegooid; ze zijn dus door de mens gegraven en weer dichtgemaakt.

De eerste fase van gebruik van sloot s13/s32 lag waarschijnlijk in de 13e eeuw. Het oudste materiaal in spoor 32 bestond uit kogelpot (v34, v39), Andenne (v34) en bijna-steengoed (v39). De sloot had meerdere vullingslagen: deze waren te zien in het noord-zuid profiel van werkput 3 (zie bijlage 2). Onderin de sloot lag een laag zandige klei met een lichtgrijs tot witte kleur. Daarboven was een laag grijze gevlekte klei met veenbrokjes aanwezig. De bovenste vulling bevatte blauwgrijze klei waarin bodemvorming is opgetreden. De onderkant van de sloot lag op -1,70 m NAP. De bovenkant van de sloot was bewaard tot

Afbeelding 8. Coupe van sloot s13 in put 1. De sloot doorsnijdt de natuurlijke veenlaag. De onderste vulling is zeer humeus, de middelste vulling bevat brokken baksteen. Alle vondsten in de vullingslagen dateren in de 13e en 14e eeuw.

0,90 m NAP. De sloot is dus minstens 80 cm diep geweest. Het is mogelijk dat deze sloot deel is geweest van de natuurlijke afwatering richting de Meersloot. Dit zou een verklaring kunnen zijn van de vulling met lichte klei en zand.

De sloot s13 heeft ook een oude fase van gebruik gehad, vlak na het dichtslibben van s32 (zie *afb. 6*). De onderste vulling in de westelijke tak van spoor 13 was zeer donker, humeus en bevatte brokken veen. Hetzelfde geldt voor de onderste vulling van spoor 13 in de noordoosthoek van het terrein (zie *afb. 7*). De oudste vondsten in deze donkere vulling waren grijsbakkend en vroeg roodbakkend aardewerk (1250-1450, v22). Op dit diepe niveau in de sloot kwamen echter ook brokken baksteen voor (zie *afb. 8*). Het precieze formaat van deze bakstenen valt niet vast te stellen. Baksteen is geproduceerd vanaf ca. 1200 in de vorm van kloostermoppen. Het zou kunnen gaan om brokken kloostermop uit de 13e of 14e eeuw, die voor de demping van de sloot in de 14e eeuw zijn gebruikt. Op een iets hoger niveau in de sloot zijn 14e-eeuwse vondsten gedaan (v21) en spoor 6, een zone binnen de slootvulling van s13, lijkt afkomstig uit de 14e eeuw. Het vondstmateriaal uit dit spoor bestond uit een scherf kogelpot aardewerk en een scherf steengoed uit Siegburg (1300-1400, v7).

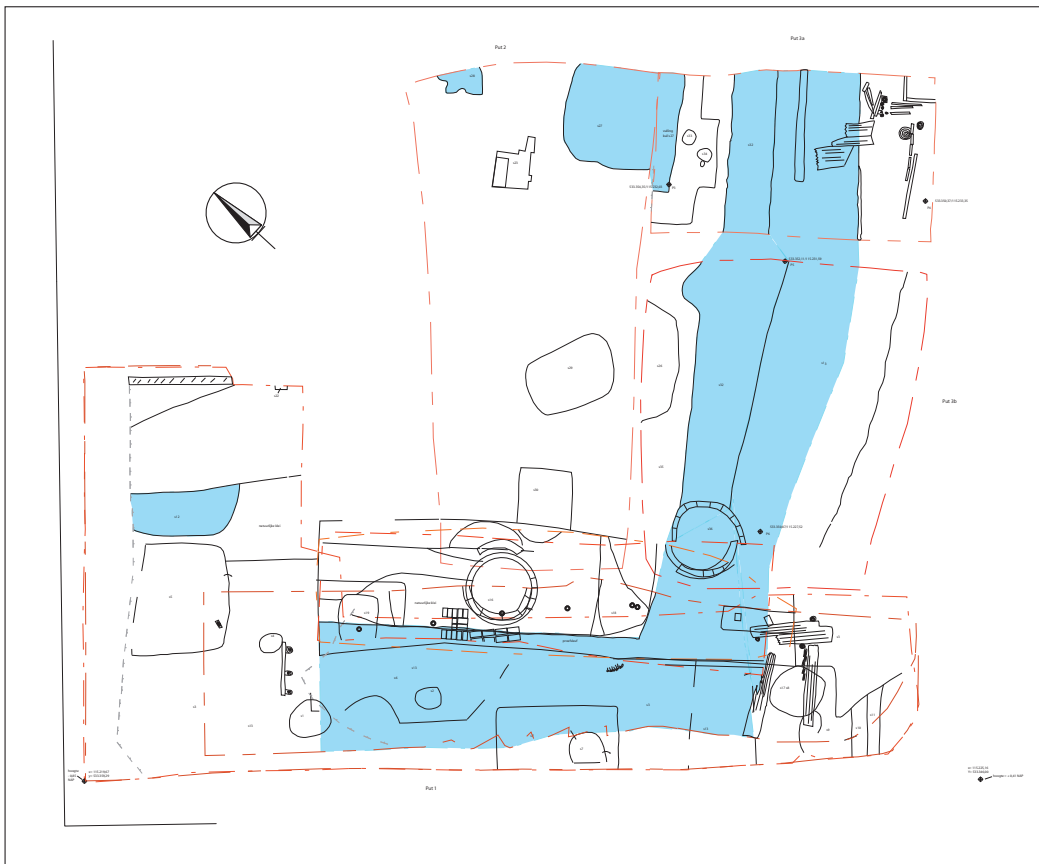
De kloostermoppen zouden afkomstig kunnen zijn van het nabijgelegen slot in zijn 14e-eeuwse fase of van de 13e-eeuwse fase van de kerk op de Markt. Op het kasteelterrein zijn kloostermoppen aangetroffen in de fundering van het laat-14e-eeuwse en 15e-eeuwse kasteel. Het is niet waarschijnlijk dat er op deze plek in de 13e eeuw al een stenen gebouw stond. (Diederik en Timmer 2002, p.23). De 13e-eeuwse bakstenen die voor de fundering van het kasteel zijn gebruikt zijn waarschijnlijk afkomstig van kasteel Nuwendoorn bij Eenigenburg, dat rond 1390 in verval was geraakt en werd gesloopt (Diederik en Timmer 2002, p.28). Het slot van Schagen is waarschijnlijk vanaf 1390 gebouwd. Rond 1420 moet aan een tweede bouwfase begonnen zijn. In deze periode zijn andere bakstenen gebruikt.

Het is zelfs mogelijk dat er delen van het gebouw uit de eerste bouwphase verwijderd zijn, waarna er een nieuwe opbouw is geplaatst. De bakstenen in de dempingslagen van sloot s13 zouden uit deze sloop afkomstig kunnen zijn.

Het noordwest-zuidoost lopende gedeelte van de sloot is waarschijnlijk een erfsloot geweest. Het lijkt er op dat dit deel van de sloot geen deel heeft uitgemaakt van de kasteelgracht, maar dat er wel baksteenpuin van het kasteel in terecht is gekomen. De reden voor het dempen van de sloot is niet duidelijk. Op 16e- en 17e-eeuwse kaarten lijkt deze sloot niet meer te bestaan. Op de 16e-eeuwse landmeterskaart (zie afb. 10) van Schagen zijn geen erfgreppels te zien tussen de erven aan de Gracht (de huidige Gedempte Gracht, waar Markt 18 aan grenst). Op de 17e-eeuwse kaart van Blaeu (zie afb. 18) zijn wel grenzen getekend, maar het is niet goed te zien of dit sloten zijn.

Vanaf de 15e eeuw lijkt alleen het noordoost-zuidwest lopende gedeelte van sloot s13 in gebruik te zijn gebleven. Op kaarten uit de 16e en 17e eeuw is het slot omgeven door water en in de 17e eeuw heeft het ook een tweede gracht rondom boomgaarden en tuinen die bij het kasteel hoorden. Het noordoost-zuidwest lopende gedeelte van sloot s13 heeft mogelijk deel uitgemaakt van de aftakking van de ringgracht, die aan de oostzijde van het kasteel lag. Deze aftakking was waarschijnlijk reeds voor de bouw van het slot een belangrijke afwatering, in de vorm van de sloot s32.

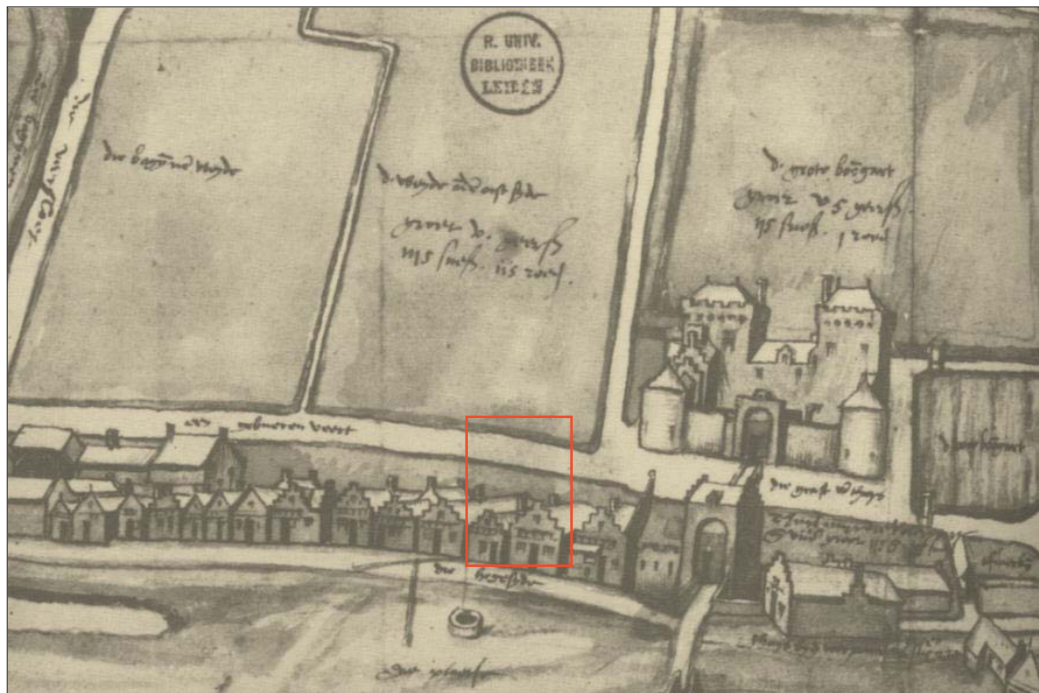
In het profiel in de noordoosthoek (zie bijlage 2 en zie afb. 7) van het terrein was goed te

Afbeelding 9. Fasekaartje (niet op schaal) met de sporen uit de 13e en 14e eeuw blauw gekleurd.

zien dat de middeleeuwse fase van sloot s13, met de donkere vulling, werd doorsneden door een sloot met een beschoeiing uit de nieuwe tijd (ook s13). Spoor 21, een paalkuiltje gevuld met klei naast s13 (te zien in de coupe, *zie bijlage 2*) in put 1, hoorde mogelijk bij een beschoeiing van de 14e-eeuwse fase van sloot s13. Het paalkuiltje was door de veenlaag heen gegraven en lag onder het ophogingspakket uit de nieuwe tijd (s3).

Kuil s27 was ingegraven in het dikke middeleeuwse kleipakket, dat is afgezet in de 11e-13e eeuw. Het spoor was vierkant of rechthoekig met afgeronde hoeken (*zie afb. 3*) en had een diepte van ca. 1,20 m. Het spoor was nog zichtbaar in het profiel tussen -1,70 m en -0,50 m NAP. De onderkant van het spoor is ingegraven in de natuurlijke kwelderafzettingen van lichtgrijze klei met bandjes verslagen veen. De vulling van de kuil werd afgedekt door een laag puin uit de 18e eeuw (s3). De vulling van de kuil bestond uit grijze klei met onderin een gelaagdheid van lichte en donkere kleibandjes. Een tweede vulling of nazakking werd gevormd door een laag gevlekte, zandige klei met fosfaat. In de vulling is een brok tefriet (v28) gevonden. Tefriet is een steensoort die in het verleden vaak gebruikt is voor de productie van maalstenen en molenstenen. In Nederland zijn maalstenen van tefriet vanaf de Romeinse tijd tot in de 19e eeuw in gebruik geweest. Het dateren van het voorwerp dat

Afbeelding 10. Landmeterskaart uit de periode 1547-1561 met Slot Schagen en bebouwing (uit Diederik & Timmer, 2002). Met een rood rechthoekig kader is de ligging van het huidige perceel van Markt 18 aangegeven.

gemaakt was van dit kleine stuk tefriet is niet mogelijk. Er is ook een brok tufsteen (v30) in kuil s27 gevonden. Dit brok moet wel haast van het kerkgebouw op de Markt afkomstig zijn, dat in de 13e eeuw verwoest is. De datering van het spoor ligt daarom waarschijnlijk in de 13e of 14e eeuw.

Spoor 28 was ook een kuil, die door alle middeleeuwse kleilagen heen is gegraven en werd afgedekt door puinlaag s3. De onderste kleivulling van de kuil was, net als in spoor 27, siltig, terwijl de bovenste kleivulling zanderig was. De bovenste kleivulling leek natuurlijk

te zijn afgezet. Eenzelfde soort kuil is in het oost-west profiel van werkput 2 aangetroffen. Deze kuilen moeten nog half open hebben gelegen toen er een overstroming plaatsvond. Mogelijk zijn de kuilen gebruikt voor kleiwinning om elders terpen op te werpen, die nodig waren om de wateroverlast het hoofd te bieden. De meeste terpen en opgehoogde huisplaatsen aan binnendijken rond Schagen dateren in de 13e eeuw. In een overstroming in de 13e eeuw (mogelijk 1248) is het gebied tussen het Noord en de Loet overstromd geraakt, waarbij waarschijnlijk ook de kerk is verwoest. Na de consolidatie van het gebied door het sluiten van de Westfriese omringdijk, is er in Schagen vooral gewoond aan de hoge zijde van de Gracht en iets later aan het Noord (Ilson 2010, p.5-6). De huisplaatsen moeten flink zijn opgehoogd met kleiplaggen om bewoning mogelijk te maken. Bij archeologisch onderzoek op de Markt door het ADC in 1999, is vastgesteld dat een geul, die zich tijdens een overstroming door de kerkterp van plaggen heen had gegroefd, weer met plaggen is dichtgegooid. Dit moet in de 13e eeuw zijn gebeurd, omdat de eerste begraving in de herstelde terp in de 13e eeuw heeft plaatsgevonden (Dijkstra en Robb 2000, p.15, 28). Deze plaggen moeten in de buurt gestoken zijn. Het is ook mogelijk dat de klei voor andere doeleinden is gebruikt, zoals voor het produceren van baksteen.

Om de locatie en begrenzing van het kerkhof vast te stellen heeft de Archeologische Werkgroep Schagen (AWS) in 1982 en 1999 opgravingsputjes gemaakt aan de zuidoostzijde van de kerk op de Markt. Ook werden er enkele waarnemingen gedaan tijdens het graven van een rioolsleuf. De ligging van de 15e-eeuwse kerkhofmuur is hierdoor vastgesteld. Aan de westzijde van de kerk werd op een veenpakket een verspoelde laag met brokken tufsteen, veldkeien en cement-mortel waargenomen. Aan de zuidzijde van de huidige kerk zijn uitbraaksleuven met veldkeien, kloostermoppen en tufsteen aangetroffen. De kloostermoppen dateren de herstelwerkzaamheden of de nieuwbouw van de kerk in de tweede helft van de 13e eeuw (Dijkstra en Robb 2000, p.10). De vraag is of deze kloostermoppen in de directe nabijheid geproduceerd zijn en of de klei ook uit de directe omgeving werd gehaald. Gezien de overvloed aan klei-afzettingen, is dit goed mogelijk.

Een tweede mogelijke functie van de kuilen s27 en s28, naast die van kleiwinningskuil, is een functie als waterput. Waarschijnlijk kon dit gebruik slechts voor een korte periode plaatsvinden, omdat de kuilen weer dichtslibden met klei. De kuilen hadden een onregelmatige vorm, geen perfect vierkante of rechthoekige vorm, zoals je zou verwachten bij een grootschalige winning van klei. De kuilen waren te diep om als drenkkuilen voor vee dienst te hebben kunnen gedaan.

In kuil s12 (op -0,52 m NAP nog 20 cm diep), is puin, dierlijk bot, leisteen en aardewerk aangetroffen. De kuil werd doorsneden door de zone met veel botmateriaal (s14). Één stuk steengoed uit spoor 12 dateert in 1375-1450. Het spoor dateert daarom mogelijk in de 14e of 15e eeuw. De functie van de kuil is niet duidelijk, maar waarschijnlijk gaat het om een afvalkuil op de achterzijde van een erf. De onderzijde van de kuil reikte tot in de blauwgrijze klei (s25).

Naast een erfsloot en een sloot die in verbinding stond met de kasteelgracht, zijn er in deze fase dus kleiwinningskuilen of waterputten/drenkkuilen gegraven en is er een afvalkuil gemaakt (*zie afb. 9*). We hebben mogelijk te maken met een deel van een erf uit de 13e-14e eeuw, die door twee sloten werd omsloten en waarop men (een) afvalkuil(en) heeft gegraven. De voorkant van het erf, waar het huis stond, was waarschijnlijk met kleiplaggen opgehoogd. Mogelijk heeft men op het achtererf plaggen gestoken. Een andere functie voor de kuilen op het achtererf is het gebruik als waterput voor de bewoners.

Fase 4: 15e-16e eeuw

Er zijn een aantal afvalkuilen uit de 15e-16e eeuw (s5, s14) gevonden. Daarnaast heeft sloot s13 een 15e-16e-eeuwse fase gehad (zie *afb. 11*). Uit spoor 5 is veel aardewerk uit de 15e en 16e eeuw afkomstig. Er is ook veel baksteen, mortel, schelp en houtskool in deze kuil gevonden. De kuil lijkt als afvalkuil te zijn gebruikt in de 16e eeuw. Spoor 14 was een grote zone met veel botafval in de noordzijde van put 1. De zone oversneemt kuil s12 (14e-15e eeuw). Het aardewerk uit spoor 14 dateert in de 15e en 16e eeuw. Het dierlijke botmateriaal is waarschijnlijk slachtafval, voornamelijk van runderen. Fragmenten van twee runderschedels inclusief hoornpitten zijn in deze zone gevonden.

Afbeelding 11. Fasekaartje (niet op schaal) met de sporen uit de 15e en 16e eeuw groen gekleurd.

Sloot s13 heeft een 15e-16e-eeuwse fase van gebruik gehad, na de 14e-eeuwse demping van de westelijke tak. In het gedeelte van de vulling tussen een streep geel-oranje zand en de beschoeiing aan de noordoostzijde van de put, zijn tussen het 17e-eeuwse aardewerk ook scherven gevonden uit de 14e tot en met 16e eeuw (zie het vlak van put 3a, v35, v38, o.a. de aardewerktypen r-bor-1, r-bak-1 en s1-kan-5). Ter plaatse van de gedempte westelijke tak van sloot s13, waren geen 15e-16e-eeuwse sporen aanwezig. Mogelijk is er na de demping nog een erfscheiding aanwezig geweest, die bovengronds zichtbaar was. De eerste sporen die in de vulling van sloot s13 zijn ingegraven stammen uit de 17e-18e eeuw. De afvalkuilen (s5, s14) zijn vrijwel zeker op een achtererf van een huis aan de Gracht

Afbeelding 12. Delen van de houten beschoeiing die langs sloot s13 heeft gestaan in de 16e-17e eeuw (put 1), in de zuidwest-hoek van het onderzoeksgebied. Foto richting oosten.

Afbeelding 13. Het opschaven van het vlak van werkput 3b. De puinige vulling links is de demping van de laatste fase van sloot s13. De lichtere kleiband erlangs is sloot s32. Foto richting westen.

gegraven. Sloot s13 vormde dan de achtergrens van het perceel.

Fase 5: 17e-18e eeuw

Het grootste deel van de sporen binnen het onderzoeksgebied is uit de 17e en 18e eeuw afkomstig. Hieronder vallen de 17e-eeuwse vulling van sloot s13, afvalkuil s7, het bakstenen poertje s23, twee bakstenen waterputten (s16, s36) en een aantal puinkuilen en een puinlaag.

In de 14e-eeuwse slootvulling van spoor 13 was een grote rechthoekige of vierkante kuil ingegraven, die deels in de westelijke putwand van put 1 stak (spoor 7). De afmetingen van de kuil waren (voor zover deze is blootgelegd) 1,90 m bij 1 m. De bovenkant van de vulling was op ca. 0,70 m -NAP te zien. Op een iets hoger niveau was de kuil al te zien als een ronde zwarte verkleuring. De vulling zat boordevol aardewerken objecten waarvan het type nog goed vast te stellen is (v15). Onder het roodbakkende aardewerk bevonden zich delen van grappen, borden, potten, pispotten en testen en onder de faience voorwerpen bevonden zich delen van drie borden. De objecten dateren van het eind van de 16e eeuw tot het begin van de 18e eeuw. Mogelijk is de kuil gedurende een lange periode als afvalkuil gebruikt, voornamelijk in de 17e eeuw. Spoor 7 lag niet ver van het gedeelte van sloot s13 (noordoost-zuidwest lopend) dat tot in de 17e eeuw nog functioneerde. Binnen spoor 13, aan de zuidzijde van het onderzoeksterrein, is ook een zone met veel 17e-eeuws materiaal aangetroffen (vondst 11). Hetzelfde geldt voor de noordoost-hoek van het onderzoeksterrein (v35, 36, 38). Het einde van de sloot werd gemarkeerd door de dump van 17e-eeuws materiaal (*zie afb. 13*). De demping van de sloot is aan het eind van de 17e of in het begin van de 18e eeuw gebeurd.

In de sloot zijn een aantal concentraties van houten planken en paaltjes gevonden. In de zuidwest-hoek van het terrein zijn drie liggende planken aangetroffen, die vastgezet lijken

Afbeelding 14. Restant van de fundering van een gebouwtje uit de 17e-18e eeuw (s23, werkput 2).

Afbeelding 15. Zijaanzicht van waterput s16 in werkput 1. Onder de gemetselde wand ligt een houten karrenwiel. De datering van de waterput ligt in de 17e-18e eeuw.

Afbeelding 16. Zijaanzicht van de doorsnede van waterput s16 in werkput 1. De vulling bestaat uit puin en klei.

te zijn met verticaal geplaatste paaltjes (zie *afb. 12*). Het hout uit werkput 1 werd op een diepte van 1,10 m -NAP gevonden, op vlak 3. De vulling tussen de horizontale planken aan de zuidwestzijde van de sloot is spoor 17 genoemd. De planken hebben waarschijnlijk deel uitgemaakt van de sloot in de tijd dat deze nog water voerde, tussen de 15e en 17e

Afbeelding 17. Zijaanzicht van de doorsnede van waterput s36 in werkput 3b. De vulling bestaat uit mortel en puin. Onder de wand van baksteen zit een houten karrenwiel. De datering van deze waterput ligt in de 17e-18e eeuw.

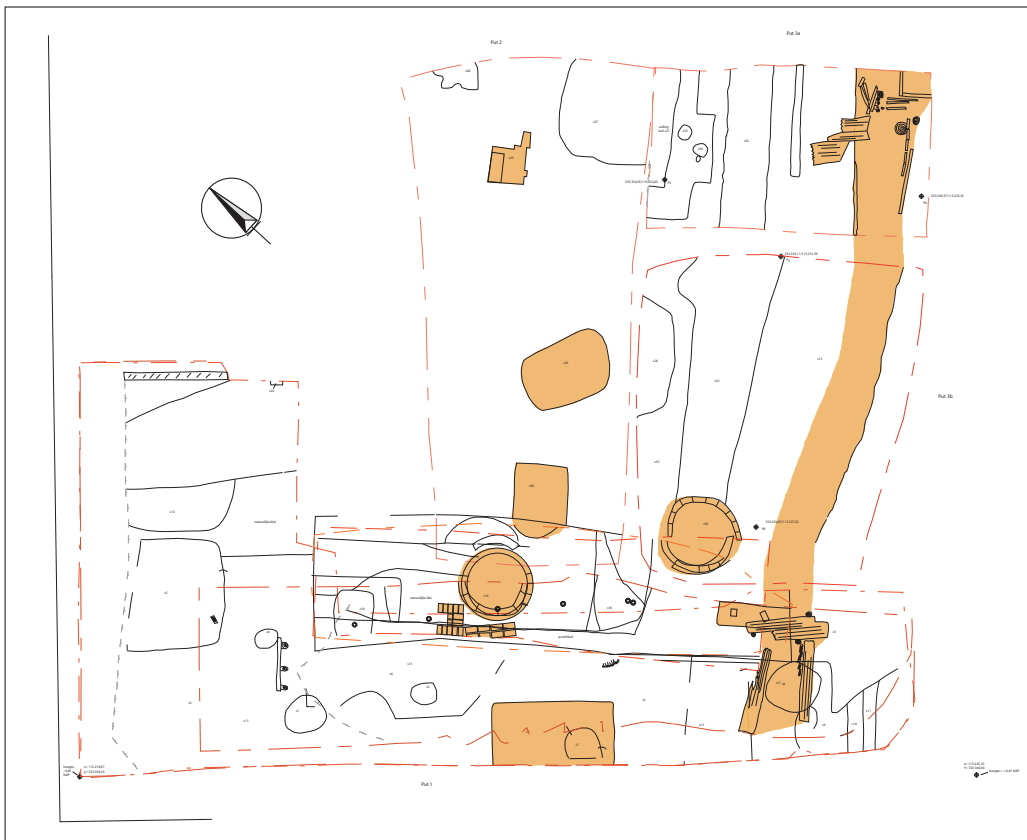
eeuw. De 17e-eeuwse vondstconcentraties en het 19e-eeuwse spoor 8 lagen namelijk bovenop de planken. Op dezelfde hoogte, rond 1,10 m -NAP, zijn in de noordoosthoek van het terrein in sloot s13 nog meer delen van de beschoeiing gevonden. Zes rechtopstaande planken op het vlak lieten de grens van de sloot zien. In het profiel, en ook enigszins in het vlak, was de breedte van de laatste fase van de sloot na te gaan: ca. 1 meter breedte. Het was in deze fase dus maar een smal slootje. De sloot is in deze fase ook weer meer richting het zuidwesten opgeschoven, vergeleken met de 13e-14e-eeuwse fase en de 14e-16e-eeuwse fase.

In put 2 is het restant van een bakstenen poer aangetroffen (spoor 23, zie *afb. 14*). De poer dateert in de 17e of 18e eeuw en bestaat uit gele en rode bakstenen. De bovenkant ervan is aangetroffen op een diepte van 0,67 m -NAP en het bestond uit minstens twee lagen. Uit dezelfde periode waren verder vooral puinlagen en puinkuilen bewaard gebleven. De poer was mogelijk het restant van de fundering van een klein gebouwtje op een achtererf. Binnen het onderzoeksgebied zijn twee waterputten uit de 17e-18e eeuw aangetroffen. De vulling van waterput s16 bestond uit blauwgrijze zeer siltige klei met brokken bruine fosfaatrijke klei (*afb. 15 en 16*). De mantel bestond uit rode en gele bakstenen (maten: 18 bij 9 bij 4,5 cm en 26 bij 11 bij 5 cm). De bovenkant van de put lag op ca. 0,72 m -NAP. De vulling van waterput s36 bestond voornamelijk uit baksteenpuin en mortel. De

Afbeelding 18.
 Een uitsnede uit de kaart van Blaeu uit 1632. Te zien is de Markt, met in het midden de kerk, en het Slot Schagen met een omgrachting. Deze omgrachting heeft een afbuiging, die achter de erven aan de huidige Gedempte gracht loopt. Op de achtererven zijn bomen ingetekend. Binnen het rode kader is het onderzoeksgebied gesitueerd.

mantel bestond uit gele en enkele rode bakstenen (18 bij 8 bij 3,5 en 18,5 bij 9 bij 4 cm). De bovenkant van de put lag op 1,03 m -NAP. Onderin beide waterputten zat een houten wagenwiel. In waterput s16 lag de bovenkant van het wiel op 2,35 m -NAP, in waterput s36 op 2,19 m -NAP. Beide putten waren ingegraven op ongeveer dezelfde diepte en de putten hadden hetzelfde uiterlijk. Put s16 is met klei dichtgegooid, terwijl waterput s36 met puin is gedempt (*afb. 17*). Er was helaas geen originele vulling in de onderkant van

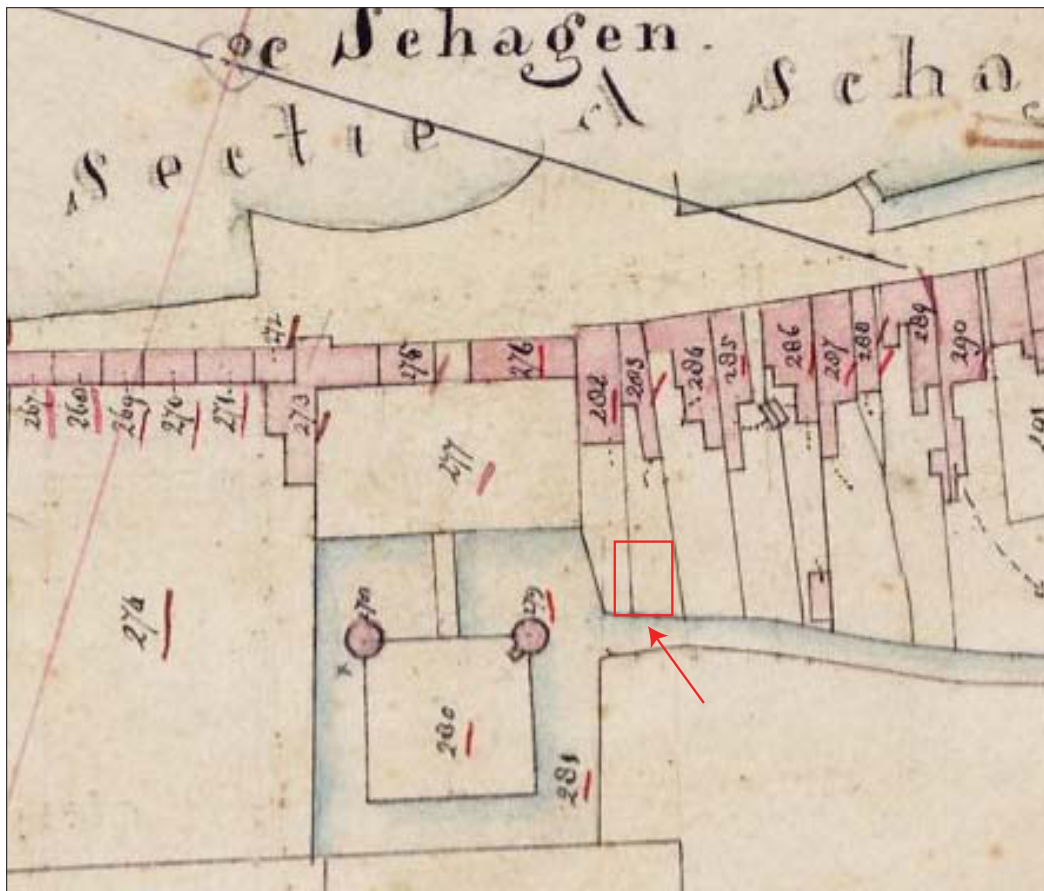

Afbeelding 19. Fasekaartje (niet op schaal) met de sporen uit de 17e en 18e eeuw oranje gekleurd.

de putten bewaard gebleven, waar nog vondsten uit de gebruikperiode in hadden kunnen zitten. De putten zijn slechts te dateren aan de hand van de baksteenformaten. In de bovenkant van de puinvulling van put s36 zijn wel twee fragmenten van twee verschillende faïence tegeltjes gevonden. Deze tegeltjes dateren beide in de tweede helft van de 19e eeuw. De vulling van de put was waarschijnlijk een stuk jonger dan de put zelf.

De kuilen s29 en s30 bevatten veel zand, puin, mortel, houtskool en vuursteen. Dit waren mogelijk afvalkuilen of uitbraakkuilen waar bakstenen poeren in hebben gestaan. Mogelijk waren het de diepste delen van de 17e-18e-eeuwse puinlagen die in de profielen te zien waren.

Er zijn geen erfscheidingen uit de 17e en 18e eeuw bewaard gebleven. Op basis van slechts twee waterputten (s16, s36) een afvalkuil (s7) en een poer (s23) valt er geen erfindeling te reconstrueren. Op de 17e-eeuwse kaart van Blaeu (afb. 18) zijn de achtererven van de huizen aan de Gracht met bomen beplant. De sloot (s13) markeert de achterzijde van de erven. Binnen het onderzoeksgebied is de achterzijde van een of twee erven aangetroffen, waarbij de waterput(ten) op het uiterste puntje van het erf gestaan moet(en) hebben (afb. 19). Ook moet er een klein gebouwtje hebben gestaan, dat niet op de 17e-eeuwse kaart getekend is.

Afbeelding 20. Uitsnede uit het Kadastrale Minuutplan van Schagen uit 1811-1832. Te zien zijn de twee torens van het Slot Schagen, een deel van de huidige Gedempte gracht en een deel van de Herenstraat. In een rood rechthoekig kader is de ligging van het onderzoeksgebied aangegeven.

Fase 6: 19e eeuw

Uit de 19e eeuw stammen een aantal ophogings- en puinlagen (o.a. s3 en s11), een rij houten paaltjes (mogelijk deel van een fundering) en een plantgat.

Boven de 14e-eeuwse vulling van sloot s13, lag een dikke ophogingslaag (s3). Deze laag moet uit meerdere dunne lagen ophoging hebben bestaan, maar deze zijn in het veld niet herkend. In laag s3 zijn namelijk vondsten van de 14e tot en met de 18e eeuw aangetroffen (vondst 4), terwijl op de vlaktekening van put 1 te zien is dat bijvoorbeeld spoor 5, vermoedelijk uit de 16e eeuw, door laag s3 heen gegraven is. De onderste lagen van het ophogingspakket gevuld met puin en aardewerk, dateert daardoor waarschijnlijk in de 14e-15e eeuw. Waarschijnlijk kwam een deel van de puinlaag in put 1 zelfs overeen met de slootvulling van spoor 13. Mogelijk zijn de 18e-eeuwse vondsten uit spoor 3 eigenlijk afkomstig uit hoger liggende puinlagen. In de profielen van werkput 2 was goed te zien dat er ook veel puinkuilen door spoor 3 of door de kleiafzettingen gegraven waren. Aan de zuidzijde van werkput 1 lag spoor 3 over de 17e-eeuwse demping van sloot s13 en over de 19e-eeuwse ophoging s11; in dit geval gaat het dus ook om een vrij recente ophogingslaag. De dikste pakketten ophoging bevatten veel zand; deze waren waarschijnlijk vanaf de 18e of 19e eeuw opgebracht.

De rij met houten paaltjes die dwars door de proefsleuf is aangetroffen, staat mogelijk in verband met de verticale plank die vastgezet was met drie rechtopstaande paaltjes die in de noordwest hoek van werkput 1 is gevonden. Deze plank was in de ophogingslaag (s3) ingeslagen. De paaltjes in de proefsleuf waren dwars door alle sporen, ook waterput s16, heen geslagen. Ze hebben mogelijk deel uitgemaakt van een fundering van een gebouw uit de 18e of 19e eeuw.

Kuil s8 was door de 17e-eeuwse demping van sloot s13 gegraven en bevatte scherven steengoed en industrieel wit aardewerk en een pijpenkop van pijpenaarde (1700-1900, v12). De vulling was zeer humeus; waarschijnlijk was het spoor een plantgat uit de 19e eeuw.

Op het 19e-eeuwse kadastrale minuutplan (*afb. 20*) is de 17e-eeuwse ringgracht om de tuinen behorende bij het kasteel, niet meer aanwezig. Rondom de ruïnes van het kasteel ligt nog steeds water, dat nu direct in verbinding staat met de sloot achter de erven aan de Gracht. De twee percelen op de hoek van de Gracht, met de kadastrumnummers 282 en 283, waren in de periode 1811-1832 als huiserven in gebruik. In het onderzoeksgebied zijn geen aanwijzingen gevonden voor een 19e-eeuwse gebruiksfase van de sloot. Mogelijk is de sloot na de 17e-eeuwse fase weer verder richting het zuidwesten opgeschoven. De aangetroffen sporen uit de 19e eeuw hoorden, net als in de 17e-19e-eeuwse fasen, bij de achterzijde van de achtererven van de huizen aan de Gracht. Op het erf heeft mogelijk een gebouw gestaan, dat later is gesloopt. Het terrein is geëgaliseerd en opgehoogd met zand en puin; in een plantgat is afval terechtgekomen.

Fase 7: 20e eeuw

Kuultjes die duidelijk in de 20e eeuw dateren waren s1, s2 en s4, die alle met dierlijk botafval gevuld waren. Uit spoor 1 kwamen ook een stukje aluminiumfolie en stukjes van een 20e-eeuws drinkglas tevoorschijn. Deze sporen lagen direct onder de bouwvoor op 0,40 m -NAP. Verder waren er een aantal 20e-eeuwse verstoringen, veroorzaakt door de aanleg van elektrakabels, op het terrein aanwezig. In het begin van de 20e eeuw was het terrein nog steeds het achtererf van een of meer panden aan de Gracht.

De sloot die in de 19e eeuw nog achter de erven aan de tegenwoordige Gedempte gracht, vroeger Gracht geheten, liep, is na de Tweede Wereldoorlog gedempt. Op luchtfoto's uit

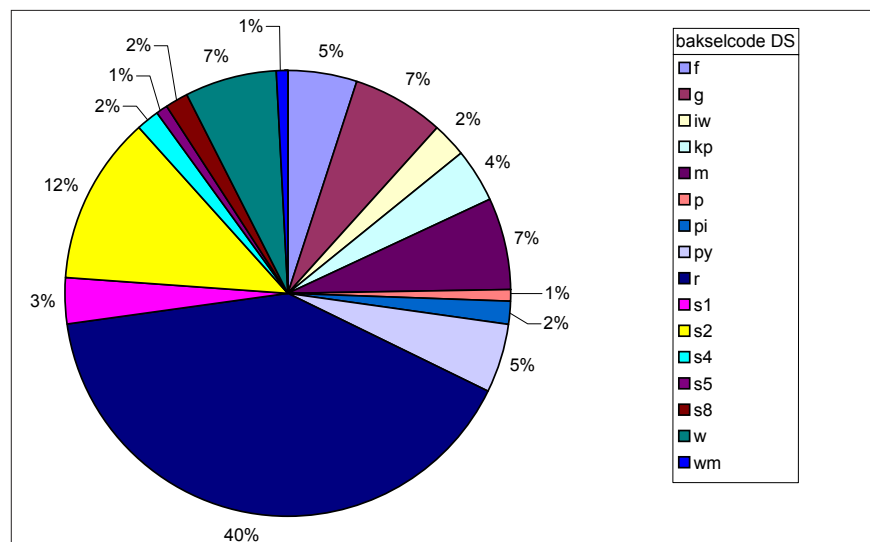
1945 is de sloot nog te zien. Sinds de jaren '50 staat er een pand achter de tuin van Markt 18 (Torenstraat 2), waar de gedempte sloot deels onder of vlak langs loopt. Ook het pand aan Markt 18 staat vanaf die tijd op de kadasterkaart. De meest recente verstoringen hadden verband met de aanleg van het voormalige gemeentehuis op Markt 18. De vondst van 19e-eeuwse Delftse tegeltjes bovenin waterput s36, is mogelijk het gevolg van de sloop van de panden aan de Gracht die voorafging aan de bouw van het gemeentehuis.

Samenvattend kan worden gesteld dat tijdens de opgraving op het perceel van Markt 18, sporen van een achterterf van de 13e tot en met de 20e eeuw zijn aangetroffen. Het is mogelijk dat er één achterterf is gevonden, maar het valt niet uit te sluiten dat er ook een deel van een tweede achterterf is gedocumenteerd. In de 13e-14e eeuw is het erf aan twee zijden door een sloot omgeven. In de periode 15e-18e eeuw heeft sloot s13 met zekerheid de achtergrens van het erf gevormd. In de 18e of 19e eeuw is deze sloot waarschijnlijk verder naar het zuidwesten verplaatst. Uit alle perioden tussen de 13e en 20e eeuw is aardewerk gevonden. Aan de hand daarvan is vast te stellen dat het erf waarschijnlijk continu bewoond is geweest. Uit de inheems-Romeinse periode is één kuil aangetroffen. Deze maakt mogelijk deel uit van een nederzetting, waarvan de omvang (nog) niet bekend is.

6.5 Vondsten

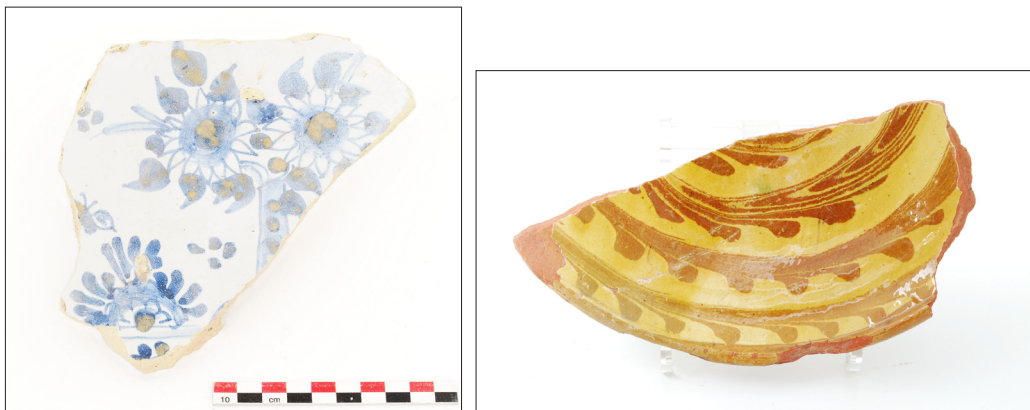
Aardewerk

Het aardewerk van deze vindplaats kan globaal tussen 1200 en 1900 gedateerd worden. De vroegste, 13e-eeuwse scherven zijn grotendeels van elders door overstromingen naar het onderzoeksterrein gespoeld. Dit aardewerk bestaat uit handgemaakte kogelpotten, lokaal gemaakt grijsbakkend aardewerk en importaardewerk uit Pingsdorf (Duitse Rijnland)

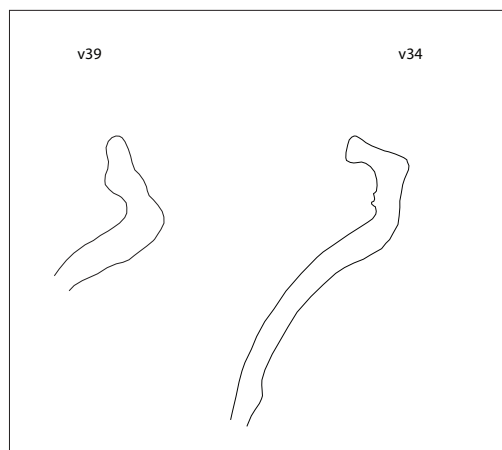

Afbeelding 21. Cirkeldiagram met de percentages per soort aardewerk van het totaal aan minimum aantal individuen (MAI). De aardewerksoorten zijn afgekort volgens de indeling van het Deventer systeem (f=faience, g=grijsbakkend, iw=industriel wit, kp=kogelpot, m=majolica, p=porselein, pi=pingsdorf, py=kleipijp, r=roodbakkend, s1=steengoed zonder glazuur, s2=steengoed met glazuur, s4=bijna-steengoed, s5=proto-steengoed, s8=steengoed met loodglazuur, w=witbakkend, wm=maaslands wit)

en uit de Belgische Maasvallei en proto- en bijna-steengoed uit het Duitse Rijnland. Het kogelpotaardewerk (afb. 23 en 25) heeft een versieringspatroon van parallelle groefjes, “Besenstrich”, dat typerend is voor de 13e eeuw. De scherven Pingsdorfaardewerk hebben paarse of bruine streepversieringen. De aardewerkassemblage uit de 14e-15e eeuw wordt gevormd door lokaal gemaakt roodbakkend en grijsbakkend aardewerk en geïmporteerde

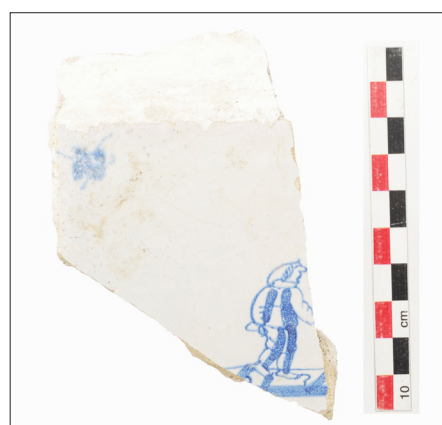
Afbeelding 22. Een selectie van drie in het oog springende vondsten: een fragment van een Nederlands majolica bord met een versiering van blauwe bloemen en goudkleurige details (1700-1800, v11), een fragment van een Nederrijns bord (r-bor-47) met gemarmerde slijbversiering (1680-1750, v15) en een deel van een koeienschedel met intacte hoornpitten (v38).

*Afbeelding 23.
Tekeningen van
randfragmenten van het
aangetroffen 13e-eeuwse
kogelpot aardewerk.
Schaal 1:2.*

Afbeelding 24. Overzicht van de aangetroffen Delfse wandtegeltjes: boven: faience tegel met een herdertafereeltje (man, vrouw, bokje en hondje) (1650-1700, aanlegvondst), linksonder: faience tegel met versiering: een man die in het water prikt met een stok (1850-1900, v43), rechtsonder: faience tegel met versiering: man (1850-1900, v43).

steengoed kunnen uit Siegburg en Langerwehe (Duitse Rijnland). Het grootste deel van de aardewerkvondsten bestaat uit 17e-eeuws roodbakend aardewerk. Het roodbakende aardewerk (13e-19e eeuw) vormt 40% van het totaal aan Minimum Aantal Individuen (MAI) (zie *afb. 21*). De meeste scherven zijn zeer verweerd; het materiaal uit de afvaldumps in sloot s13 is daar een uitzondering op. Veel vormen zijn

*Afbeelding 25.
Foto van de randscherf
van een 13e-eeuwse
kogelpot met een
gedraaide rand
(vondst 34).*

*Afbeelding 26.
Foto van de rand van
een steengoed kan
(s2-kan-32) met een
baardman versiering
(1600-1725, vondst
33). Het oppervlak
van de kruik heeft een
pantervelmotief. Het
baksel is zeer zacht en
wit tot lichtgeel. De
ogen van de baardman
zijn met kobaltoxide
versierd.*

nog herkenbaar, ondanks dat er geen complete vormen zijn teruggevonden. De vormen in het roodbakkende aardewerk bestaan uit: grappen, borden, bakpannen, kommen, potten, pispotten, testen en koppen. Deze dateren bijna allemaal in de 16e en 17e eeuw. Een paar borden en bakpannen dateert in de 14e en 15e eeuw. Een aantal 14e-16e-eeuwse borden (type r-bor-1) heeft een slibkras (s-grafitto) versiering. Van de 16e-17e-eeuwse borden en kommen heeft een aantal een slibversiering. Een paar kenmerkende vondsten zijn afgebeeld op afbeelding 22: een fragment van een majolica bord (18e eeuw), een deel van een Nederrijns bord (17e-18e eeuw) en een deel van een koeienschedel met nog aanwezige hoornpitten. Een opvallende vondst van steengoed is een fragment van een baardmankruik (afb. 26, s-kan-32, 1600-1725, v33) van een zacht wit baksel met glazuur met een pantervelmotief.

De baardman is op de hals van de kan aangebracht en op de ogen van de figuur zit kobaltoxide. De productieplaats is onbekend; de kan moet in het Duitse Rijnland zijn geproduceerd.

Aan de achterzijde van de drie fragmenten van faience wandtegels (*afb. 24*) zijn nog mortelresten aanwezig. Het 17e-eeuwse tegeltje is als aanlegvondst verzameld, de twee 19e-eeuwse tegeltjes (1850-1900, v43) kwamen uit een 17e-18e-eeuwse waterput (s36). De 18e- en 19e-eeuwse vondsten bevatten ook kleipijpen, steengoed en industrieel wit aardewerk. Deze laatste categorieën zijn zeer fragmentarisch bewaard gebleven.

Metaal

In de ophogingslaag spoor 3 is een 17e-eeuws koperen duitje gevonden (v6). Ondanks dat de munt zeer verweerd is, is op de voorzijde een zittende provincie- of stadsmagd te zien. Als omzicht is een spreuk in de munt geslagen: *aux nos in nom. dom.* Op de keerzijde staat “Hollandia” binnen een krans. De datering van deze munt ligt tussen 1604 en 1627 (Van Gelder 2002, p. 268-269).

In de 17e-eeuwse afvalkuil spoor 7 zijn een aantal gecorrodeerde ijzeren spijkers aangetroffen. Een aantal kleine brokjes brons en/of koper zijn gevonden in leemlaagje spoor 22 dat in de 11e-13e eeuw is afgezet. De brokjes zijn niet verder determineerbaar.

In sloot s13 is een ijzeren ketting (*afb. 27, v18*) aangetroffen. De ketting weegt ca. 170 gram en heeft gestrekt uitgelegd een lengte van ca. 36 cm. De datering van de ketting ligt, gezien de context, waarschijnlijk in de 14e eeuw. De ring aan de basis van de ketting heeft een diameter van 6,5 cm, waarbij het metaal een dikte heeft van 3 mm en een breedte van 1 tot 1,5 cm. De schakels die aan de ring vastzitten hebben ook een dikte van 3 mm en een lengte van ca. 11 cm.

Afbeelding 27. Foto van de ijzeren ketting die in sloot s13 is aangetroffen (v18).

7. Beantwoording onderzoeksvragen

1. *Wat is de omvang van de verstoring door het oude gemeentehuis?*

De opgraving heeft plaatsgevonden achter het voormalige gemeentehuis. Het gebouw is nog niet gesloopt, omdat de nieuwbouwplannen zijn uitgesteld. De beantwoording van deze vraag is pas mogelijk nadat een eventueel vervolgonderzoek heeft plaatsgevonden.

2. *Wat is de aard, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?*

De aangetroffen sporen en structuren omvatten: een mogelijk inheems-Romeinse kuil, een sloot en kuilen uit de 13e-14e eeuw, een sloot en afvalkuilen uit de 15e-16e eeuw. Daarnaast zijn uit de 17e-18e eeuw een sloot, afvalkuil, bakstenen poer, twee waterputten en puinlagen aangetroffen. Een rijtje houten paaltjes, een plantgat en puinlagen dateren in de 19e eeuw. Uit de 20e eeuw zijn kuiltjes met dierlijk bot en slooppuin bewaard gebleven. De archeologische resten vanaf de 13e eeuw zijn achtererfsporen en -structuren. De conserveringstoestand van de resten is goed.

3. *Wat is de diepteligging en de stratigrafische positie van de archeologische resten?*

De laag Hollandveen waar inheems-Romeinse scherven in bewaard waren gebleven lag op ca. 1,10 m -NAP. De onderzijde van het mogelijke inheems-Romeinse spoor (s19) had een diepte van 1,32 m -NAP. De middeleeuwse kuilen waren ingegraven in een dik pakket natuurlijk afgezette klei (s25). Dit pakket was op sommige plaatsen nog bewaard gebleven tot op een hoogte van 0,30 m -NAP. De slootfasen uit de 13e-17e eeuw waren ook door het dikke kleipakket heen gegraven. De onderkant van de 13e-eeuwse sloot lag op 1,60 m -NAP, de onderkant van de 14e-eeuwse fase lag op 2,10 m -NAP en de 17e-eeuwse sloot was uitgegraven tot minstens 2,16 m -NAP. De onderzijde van de puinlagen, die vanaf de 18e eeuw op het terrein waren gevormd, lagen op 1,00 m tot 0,50 m -NAP. Het maaiveld en tevens de bovenkant van de meest recente zandlaag, bevond zich op ca. 0,50 m +NAP. De bovenkant van de waterputten s16 en s36 is gemeten op ca. 1,10 m -NAP, de onderkanten op 2,35 m en 2,09 m -NAP. De waterputten waren door de slootvullingen van s13 heen gegraven en waren bedekt door de 18e-20e-eeuwse puin- en zandlagen.

4. *Kunnen aparte vindplaatsen onderscheiden worden en zo ja, wat is hun begrenzing?*

Alle aangetroffen sporen kunnen verbonden worden aan de achtererven van de huizen aan de Gracht en de waterhuishouding daar omheen. Het is niet duidelijk of het om sporen op één of op meerdere achtererven gaat. Er is waarschijnlijk sprake van één vindplaats.

5. *Is er sprake van continuïteit tussen verschillende bewoningsfasen?*

Er is waarschijnlijk vanaf de 13e eeuw tot nu sprake van continue bewoning. Het is zeer waarschijnlijk dat de 13e-eeuwse sporen die binnen het plangebied gevonden zijn, deel uitmaakten van een erf.

6. *Zijn er in het plangebied resten aanwezig van verdedigingswerken (keermuren e.d.) uit de tweede wereldoorlog?*

Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van verdedigingswerken uit de tweede wereldoorlog.

7. *Zijn er nog achtererfstructuren behorend tot de huizen aan de Markt aanwezig?*

Ja, zie de antwoorden op de vragen hierboven.

8. *Zijn er in het plangebied resten van de gracht en van structuren van Slot Schagen aanwezig?*

De sloot s13 die binnen het onderzoeksgebied is aangetroffen, heeft in verbinding gestaan met de kasteelgracht. Dit was waarschijnlijk aan het eind van de 14e of het begin van de 15e eeuw, toen het kasteel vermoedelijk gebouwd werd, al het geval. Er zijn bakstenen in de 14e-eeuwse fase van de sloot gevonden, die afkomstig zouden kunnen zijn van een van de vroegste fasen van het kasteel. Er zijn geen andere resten van het kasteel aangetroffen.

9. *Is er sprake van twee inheems-Romeinse niveaus en zo ja, hoe verhouden zij zich tot elkaar?*

Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor het voorkomen van twee inheems-Romeinse niveaus. De mogelijk inheems-Romeinse kuil (spoor 19) was waarschijnlijk door de laag Hollandveen heen gegraven en had een humeuze kleiige vulling. De verwachting is dat elders in de nabijheid van het onderzoeksgebied inheems-Romeinse sporen aanwezig zullen zijn. Deze zullen ook door de veenlaag heen zijn gegraven. In het proefsleuvenonderzoek is mogelijk het dunne kleilaagje, dat zich aan het eind van de Romeinse tijd heeft afgezet op het Hollandveen, aangesneden.

10. *Zijn in het plangebied nog oudere resten aanwezig dan de inheems-Romeinse niveau(s)?*

Er zijn geen oudere resten aangetroffen.

11. *Hoe is de samenhang van de vindplaatsen met de landschappelijke ligging en wat is hun stratigrafische positie?*

Zie antwoord op vraag 3.

12. *Moeten na dit onderzoek nog maatregelen worden genomen ten aanzien van archeologische resten in het plangebied?*

Er hoeven tot nu toe geen archeologische resten *in situ* behouden te blijven. Dit kan mogelijk tijdens een vervolgonderzoek nog aan de orde komen.

13. *Wat kan op basis van de resultaten van het uitgevoerde archeologische onderzoek worden gezegd over de archeologische verwachting van de wijdere omgeving?*

Ten zuiden van het onderzoeksgebied zullen de 19e- en 20e-eeuwse fasen van sloot s13 aangetroffen kunnen worden. Deze liggen waarschijnlijk onder de bestrating tussen het achtererf van Markt 18 en het pand aan de Torenstraat 2. Ten noorden van het onderzoeksgebied, onder het pand aan Markt 18, kunnen nog enkele achtererfstructuren vanaf de 13e eeuw, ophogingen en inheems-Romeinse sporen verwacht worden. Tevens kunnen er nog resten van huizen vanaf de 13e eeuw aanwezig zijn. Dezelfde verwachting geldt voor de overige percelen aan de Gedempte Gracht. Resten van de slotgracht en het kasteel kunnen verder westelijk, onder het wegdek van de Torenstraat, aanwezig zijn.

8. Conclusie en aanbevelingen

Binnen het onderzoeksgebied zijn achtererfstructuren aangetroffen die dateren vanaf de 13e eeuw tot in de 20e eeuw. Een erfscheiding is in de 15e-20e-eeuwse fasen niet duidelijk aanwezig; het lijkt erop dat er één achtererf is gevonden, dat continu in gebruik is geweest. Het is echter niet uit te sluiten dat er een erfafscheiding en een deel van een tweede erf aanwezig zijn geweest. De 13e-14e-eeuwse fase van sloot s13 had een aftakking richting het noordwesten, parallel aan de huidige Torenstraat. Dit is mogelijk een erfscheiding geweest en stond in verbinding met de gracht van Slot Schagen. In de 15e-16e eeuw zou er een bovengrondse erfafscheiding op dezelfde plaats gelegen kunnen hebben, omdat er ter plaatse geen sporen uit die tijd zijn aangetroffen. De noordoost-zuidwest georiënteerde tak van sloot s13 leek vanaf de 14e-eeuw tot de 19e eeuw verbonden te zijn geweest met de slotgracht van het kasteel. Deze tak heeft waarschijnlijk zijn oorsprong in een middeleeuwse afwateringssloot. Tot in de 20e eeuw heeft deze sloot de zuidgrens gevormd van de percelen aan de Gracht (de huidige Gedempte Gracht). Behalve de achtererfstructuren uit de middeleeuwen en nieuwe tijd is er ook een inheems-Romeinse kuil aangetroffen. Deze is waarschijnlijk door de laag Hollandveen, die op het onderzoeksterrein op veel plekken nog aanwezig was, gegraven. Voor de overige percelen aan de Gedempte Gracht en voor het noordelijke deel van het perceel aan de Markt 18 geldt dat er achtererfstructuren van de 13e tot de 20e eeuw aangetroffen kunnen worden. Aan de noordzijde van de percelen kunnen ook resten van huizen en ophogingen uit deze periode verwacht worden. Overal kunnen nog resten van de laag Hollandveen, met hierin scherven inheems-Romeins aardewerk, aangetroffen worden. Tevens kunnen er diep ingegraven inheems-Romeinse sporen worden gevonden. Resten van het Slot Schagen en bijbehorende slotgracht liggen mogelijk verder westelijk, onder het huidige wegdek van de Torenstraat.

Voor een mogelijk vervolgonderzoek ter hoogte van de huidige bebouwing aan de Markt 18 wordt aanbevolen dat er een zo groot mogelijk vlak in een keer wordt aangelegd. De stort moet naar elders worden afgevoerd, zodat er een goed overzicht ontstaat over de nog resterende archeologische sporen. Het pand aan Markt 18 is voor een groot deel onderkelderd, waardoor waarschijnlijk een groot deel van de sporen verloren is gegaan. Het onderste vlak dient op minstens 2,50 m -NAP aangelegd te worden. Op dit niveau kunnen nog inheems-Romeinse ingravingen verwacht worden.

9. Literatuur

Archeocultura, 2010: *Bureauonderzoek: Schagen Vismarkt*, Schagen (Archeocultura, Archeocultura rapport nr. 103)

Bentham, A. van/J. Dijkstra, 2004: *Schagen, Slot Schagen: Aanvullend Archeologisch Onderzoek en Archeologische Begeleiding*, Bunschoten, (ADC Archeoprojecten, ADC Rapport 198)

Diederik, F., 2002: “*Schervengericht*”. *Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland*, Amsterdam (Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, AWN-reeks no. 3)

Diederik, F./F. Timmer, 2002: *Slot Schagen: De geschiedenis van het “huys” van de heren en vrouwen van Schagen*, Schagen

Dijkstra, J./J.E. Robb, 2000: *Archeologisch onderzoek op de Markt in Schagen*, Bunschoten (ADC Archeoprojecten, ADC Rapport 18)

Gelder, H. E. van, 2002: *De Nederlandse munten: Het complete overzicht tot en met de komst van de euro*, Meppel

Ilsou, P.J., 2010: *Programma van eisen: Archeologische begeleiding (protocol opgraven) Schagen Vismarkt 2010, gemeente Schagen*, Leiden (RAAP West-Nederland, RAAP-PvE 864)

Médard, A./J.P.L. Vaars, 2009: *Inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven, Markt 18 te Schagen*, Zaandijk (Hollandia archeologen, Hollandia reeks 261)

Médard, A., 2009: *Programma van Eisen voor de archeologische opgraving aan de Markt 18 te Schagen, gemeente Schagen*, Zaandijk (Hollandia archeologen, Hollandia PvE)

Teekens, P.C., 2009: *Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek op 4 locaties te Schagen (Noord-Holland)*, Almere (Oranjewoud, Archeologische rapporten Oranjewoud 2009/1)

Kaarten:

Minuutplan Schagen (www.watwaswaar.nl)

Kaart van Schagen, Blaeu, 1632 (www.archiefalkmaar.nl)

Bijlagen

Inhoudsopgave

Bijlage 1: Locatie van het onderzoeksgebied op de kadasterkaart

Bijlage 2: Tekening 1: Vlakken 1, 2 en 3

Bijlage 3: Tekening 2: Profielen en coupes

Bijlage 4: Sporenlijst

Bijlage 5: Vondstenlijst

Bijlage 1: Locatie van het onderzoeksgebied op de kadasterkaart

Bijlage 2: Tekening 1: Vlakken 1, 2 en 3

Bijlage 3: Tekening 2: Profielen en coupes

Bijlage 4: Sporenlijst

Spoor	WP	Vlak	tek	definitie	ouder dan	jonger dan	ass met	datering	Beschrijving
1	1	1	gps	bottenkuilje				20	bottenkuilje, runderbot onvolwassen? Met gps ingemeten.
2	1	1	gps	bottenkuilje				20	bottenkuilje, runderbot onvolwassen? Met gps ingemeten.
3	1	1	3	ophogingslaag				14-19	Ophogingslaag (S1-IV0). Zk-ZS1; bijmengingen; puin, mortel klei- en zandbrokken
4	1	1	gps	bottenkuilje				20	bottenkuilje, (V05)
5	1	1	2	kuil				16	ks2 lbr-dobr, ligr kleibrokken, bijmengingen: bkst1, mor1, schelp1, av fragm, hk1
6	1	2	1	laag in sloot				14	ks2,dgr-br, grote lichtgr. kleibrokken + puin1, av, laag in sloot S13
7	1	2	1	kuil				17	ks2 zw h3, kuil in sloot S13
8	1	2	1	plantgat?		S9		19	zs1 zw gevlekt h2
9	1	2	1	ophogingslaag	S8			17-19	ks2 ligr + as (wit) + zone zs1 lichtgr. Zand
10	1	2	1	ophogingslaag				17-19	ks2 ligr-libr + puin2 + mor2 + hk
11	1	2	1	ophogingslaag				19	ks2 dgr-libr gev1 + puin2 + mor2 + hk
12	1	2	1	kuil				14-15	ks2 dgr + puin1 + av, 20 cm diep in coupe, veel botmateriaal
13	1	2	1	sloot				14-17	ks2 dgr + puin 3 + mor 1, in coupe extra laagjes (zie tek. 3)
14	1	2	1	afvalzone		12		15-16	ks2 dgr + veel botmateriaal
15	0	0	0						NIET UITGEDEELD!!!!
16	1	3	2	waterput				17-18	bakstenen waterput (uit proefsleuf: S 13), bovenkant karrwiel op - 2,35 NAP
17	1	3	2	zone in slootvulling				15-17	vulling tussen twee houten beschoevingen, onder spoor 8, ingegraven in sloot S13
18	1	3	2	kleilaag (NATU)		s35		11-13	ks2 gr h3 gevlekt, ook in proefsleuf aangetroffen
19	1	3	2	kuil				inh rom	ks2 gr gev1 h3, ook in proefsleuf aangetroffen
20	1		3	veenlaag (NATU)				preh	ks2 gr gev1 + vkm brokken dobr
21	1		3	paalkuil				14-17	ks2 lbr-gr
22	1	3	2	laagje leem				11-13	ks2 gr + verbrande leem (oranje)
23	2	1	gps	muurtje				17-18	in GPS opgemeten, bst ro en ge
24	1		3	geul/gegraven kuil				11-13	ks2 bl-gr + fosfaat + vkm brokken
25	1		3	kleilaag (NATU)				11-13	kz1 ligr-libr + bodenvorming (doorworteld (blauw))
26	1		3	veenlaag (NATU)				preh	vkm dobr AV3
27	2	2	gps	kuil				13-14	ks2 ligr-libr + blauw, meerdere laagjes zie tek. 3
28	2	2	gps	kuil				13-14	ks2 ligr-libr + vkm brokken dobr. Meerdere laagjes; zie tek. 3
29	2	0	gps	puin kuil				17-19	ronde kuil veel puin en heel veel mortel, zwart-bruine vulling (zwart door houtskool). Associatie met post-ME puinlaag onder bouwvoor
30	2	2	gps	puin kuil				17-19	rechthoekige kuil, zs1 gr-br met puinbrokken, kiezelvuursteen, mor1, 10cm diep = spoor 10 proefsleuf
31	2		3	kuil (REC)				20	ks2 dgr + puin 1 + av (rec), + leiding
32	3	1		sloot				13-14	kz1 dgr + puin 2 + vlekken Zs1 wi, langs sloot S13
33	3	2	gps	vervalt					ks2 ligr-libr, verkleuring in de klei, GPS ingemeten, nog 10 cm diep
34	3	2	gps	vervalt					ks2 ligr-libr, verkleuring in de klei, GPS ingemeten, nog 10 cm diep
35	3	1		kleilaagje (NATU)		s18		rom	ks2 lgr + fosfaat, boven het veen, is het laagje net boven de veenlaag in profiel
36	3	1		waterput				17-18	wp uit proefsleuf

Bijlage 5: Vondstenlijst

putr	vaknr	voetnr	spoonnr	voetnr	loggnr	maximaal aantal gevonden	max	basecode DS	basecode DS	basen voluit	type	opentekst bsh	matiging	verering	fragmenten	herkomst	begrijps	herkomst	opmerkingen
2	000	000	1	KER	1	36	1/w	industriële wit	industriële wit	l/w bor	boogglasuur			drivendoor blauw	Fragment	Maasricht, Nederland	1855	1880	afh. man in landschap met bomen, Heirva Regout
2	000	000	2	KER	1	115	1/m	majolica	majolica	m bor	boogglasuur, inglasuur			boereboot blauw	Fragment	Friseaan?	1800	1800	
1	001	001	1	ODB	1	187	1/f	fiancee legaal	fiancee legaal		inglasuur			man, vrouw, bokje, hond	Fragment	Nederland	1650	1700	herkomstafwijking
1	002	002	1	ODB	21	229	20	denkik bot	denkik bot					gouden randje	Fragment		1900	2000	
1	001	002	1	GLS	1	130	1	denkigta	denkigta					goudem randje	Fragment		1900	2000	
1	001	002	2	GLS	1	3	1	vervalglas	vervalglas						Fragment		1900	2000	
1	001	003	3	ALU	2	1	1	aluminiumoxide	aluminiumoxide						Fragment		1950	2000	
1	003	004	1	KER	2	19	1/py	pijsaarde	pijsaarde						Fragment		1950	2000	
1	003	004	10	KER	4	153	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	fga-7	boogglasuur, tweekd. geheel, uitwendig spaarzaam			dijmerk, schild + S	Fragment	Nederland	1730	1800	heimk. gekoonde 12 (1715-1870), ovale vorm
1	003	004	11	KER	4	42	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		zoogglasuur, kobaltconcrete			appliques	Fragment	Nederland	1930	1950	bielertijds verbrand
1	003	004	12	ODB	2	13	1	denkik bot	denkik bot						Fragment		1600	1800	
1	003	004	13	GLS	3	39	2	glas, donkergroen en lichtgroen	glas, donkergroen en lichtgroen						Fragment		1700	2000	frag. van flessen
1	003	004	2	KER	1	58	1/w	uitbakend aardewerk	uitbakend aardewerk		boogglasuur, geheel met koperoxide				Fragment		1550	1600	oor
1	003	004	3	KER	1	21	1/s4	stereoged zonder glasuur	stereoged zonder glasuur		boogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1604	1627	Hollandia duilger met staansmaagd
1	003	004	4	KER	1	17	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		zoogglasuur, gheheel met koperoxide			pateneel, vis, bieren	Fragment	Nederland	1300	1400	gebakeld oppervlak, lozigez scharf
1	003	004	5	KER	1	4	1/p	porselein	porselein	p-bor-7	zoogglasuur, gheheel met koperoxide			blauw blaafijs	Fragment	Keulen of Friesland	1650	1700	
1	003	004	6	KER	1	12	1/m	majolica	majolica		veespiegelglasuur			blauw blaafijs	Fragment		1600	1800	
1	003	004	7	KER	1	8	1/f	fiancee	fiancee		inglasuur			verkeuring zw. ph. gh. bl	Fragment	Nederland	1523	1600	
1	003	004	8	KER	2	52	1/f	fiancee	fiancee	hem-7	inglasuur			blauw	Fragment	Nederland	1600	1800	
1	003	004	9	KER	4	76	4/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk		boogglasuur, spaarzaam				Fragment		1600	1800	
1	004	005	1	ODB	26	105	15	denkik bot	denkik bot		boogglasuur, spaarzaam				Fragment		1350	1650	
1	003	008	1	MCU	1	1	1	duifje	duifje		oranje engobe				Fragment		1604	1627	Hollandia duilger met staansmaagd
1	006	007	2	KER	2	19	1/s1	stereoged zonder glasuur	stereoged zonder glasuur		oranje engobe				Fragment		1604	1627	Hollandia duilger met staansmaagd
1	006	007	2	KER	1	13	1/kp	logoplasaardewerk	logoplasaardewerk		boogglasuur			lekerlingen	Fragment	Nederland	1000	1350	gebakeld oppervlak, lozigez scharf
1	005	008	1	KER	11	209	5/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk		boogglasuur				Fragment		1350	1650	kleine scherfjes indet
1	005	008	10	KER	1	95	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	rbak-4	boogglasuur, tweekd. geheel, uitwendig spaarzaam				Fragment		1500	1675	kleine scherfjes indet
1	005	008	11	KER	1	236	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	fga-127	boogglasuur, tweekd. geheel, uitwendig spaarzaam				Fragment		1250	1650	kleine scherfjes indet
1	005	008	12	KER	6	196	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	fga-33	boogglasuur, tweekd. geheel, uitwendig spaarzaam				Fragment		1550	1975	
1	005	008	13	SE	2	3	1	leisleen	leisleen		boogglasuur				Fragment		1250	1650	zeter dunne linters
1	005	008	14	ODB	20	134	18	denkik bot	denkik bot	r-kom-83	boogglasuur, tweekd. (uitwendig...)			bl.versiering	Fragment		1250	1650	entafel
1	005	008	2	KER	11	183	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk		boogglasuur				Fragment		1250	1650	
1	005	008	3	KER	1	64	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	r-bor-1	boogglasuur			bl.versiering	Fragment		1250	1650	
1	005	008	4	KER	1	49	1/m	majolica	majolica	m-bor-7	inglasuur, tweekd. boogglasuur, uitwendig			blauw, steengroen, bruin, geel	Fragment		1250	1650	
1	005	008	6	KER	1	6	1/s1	stereoged zonder glasuur	stereoged zonder glasuur		boogglasuur				Fragment		1325	1450	
1	005	008	6	KER	1	31	1/s8	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		boogglasuur				Fragment		1375	1450	groen boogglas, griffenbakel
1	005	008	7	KER	1	7	1/w	uitbakend aardewerk	uitbakend aardewerk		boogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1500	1700	
1	005	008	8	KER	1	30	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		engobe, uitwendig (inwendig...)				Fragment		1400	1600	choc. Bruine engobe
1	005	008	9	BBT	1	87	1	baksteen	baksteen		boogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1400	1800	roodbakend
1	007	009	1	KER	1	182	1	plavuis	plavuis		boogglasuur, spaarzaam koperoxide, ab				Fragment		1400	1900	2.2 cm dik
1	007	009	2	SE	1	17	1	leisleen	leisleen		zoogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1280	1400	klein fragment
1	011	010	2	KER	3	68	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		zoogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1280	1400	grize scharf, lichtbruin glasuur
1	011	010	2	KER	1	13	1/p	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		zoogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1280	1400	grize scharf, choc. Bruin glasuur
1	011	010	4	KER	2	4	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		boogglasuur				Fragment		1280	1400	grize scharf, choc. Bruin glasuur
1	011	010	4	KER	2	11	1/w	industriële wit	industriële wit		boogglasuur				Fragment		1600	1800	
1	013	011	1	KER	6	132	4/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk		boogglasuur				Fragment		1500	1600	kleine scherfjes indet
1	013	011	10	KER	1	27	1/w	uitbakend aardewerk	uitbakend aardewerk		boogglasuur				Fragment		1600	1800	scherpe knik van wand met kerfjes een
1	013	011	2	KER	1	7	1/m	majolica	majolica		inglasuur, tweekd. boogglasuur, uitwendig			blauw, geel, groen	Fragment		1525	1700	
1	013	011	3	KER	1	129	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur	s2-han-42	zoogglasuur, kobaltconcrete				Fragment		1675	1625	staandvoet
1	013	011	4	KER	1	82	1/w	uitbakend aardewerk	uitbakend aardewerk	w-zal7	boogglasuur, gheheel met koperoxide			ribbels verticaal op buik	Fragment		1550	1700	boom
1	013	011	5	KER	1	74	1/m	majolica	majolica	m-bor-7	inglasuur, tweekd. boogglasuur, uitwendig			blauw bloemen	Fragment		1625	1650	
1	013	011	6	KER	1	222	1/m	majolica	majolica	m-bor-2	inglasuur, tweekd. boogglasuur, uitwendig			blauw bloemen in vaas	Fragment		1625	1700	
1	013	011	7	KER	1	62	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	s-gh-27	boogglasuur				Fragment		1500	1700	
1	013	011	8	KER	1	74	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	r-bor-1	boogglasuur				Fragment		1350	1650	
1	013	011	9	KER	1	13	1/f	nodabakend aardewerk	nodabakend aardewerk	r-kop-7	boogglasuur, tweekd. geheel, uitwendig engobe				Fragment		1500	1600	
1	008	012	1	KER	2	19	1/w	industriële wit	industriële wit		boogglasuur				Fragment		1800	1900	
1	008	012	2	KER	1	81	1/s2	stereoged met glasuur	stereoged met glasuur		zoogglasuur				Fragment		1700	1900	zeter dikke grize scharf, chocoladebr glas
1	008	012	3	KER	1	3	1/py	pijsaarde	pijsaarde		zoogglasuur, gheheel met koperoxide				Fragment		1687	1940	heimk. M. kroonle erboven

